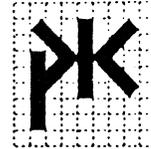

"תלויות" - בחינה תאורטית ואמפירית של עקרונות המדידה והדיווח

יוסי אהרוני
אייל סולגניק

"תלויות" – בחינה תאורטית ואמפירית של עקרונות המדידה והדיווח

ד"ר יוסי אהרוני
רו"ח אייל סולגניק

יוני 1992
אייר תשנ"ב

כל הזכויות שמורות
אין לצטט ללא הרשאה
מראש בכתב

חברים יקרים,

מכון קסירר למחקר בחשבונאות הוקם בפברואר 1990 ליד הפקולטה לניהול אוניברסיטת תל-אביב, המכון שוקד על פיתוח המחקר והחשיבה בתחום החשבונאות.

המכון מתכבד בזה להגיש פרי מחקר יישומי מס. 3 לשנת תשנ"ב (תשנ"ב-3) בנושא "תלויות" – בחינה תאורטית ואמפירית של עקרונות המדידה והדיווח אשר נערך על ידי יוסי אהרוני ואייל סולגניק.

אנו תקוה שתמצאו עניין במחקר זה.

בברכה,

פרופסור יצחק סוארי
ראש המכון

"תלויות" - בחינה תאורטית ואמפירית של עקרונות המדידה והדיווח

יוסי אהרוני*

אייל סולגניק**

* הפקולטה לניהול, אוניברסיטת תל אביב

** החוג לכלכלה, אוניברסיטת תל אביב

תודתנו לד"ר אבי ניר, פרופ' דן גבעולי, פרופ' ברוך לב, פרופ' חיים פלק, ד"ר ששון בר-יוסף, ד"ר רן ברניב, ד"ר יוסי בכר, ד"ר רות בייט-מרום, ד"ר יחיאל קלר רו"ח משה פרץ, רו"ח אלי עקביה, רו"ח דורון דבי, ומר אורי כהן על הערותיהם המועילות. תודתנו גם לכל אלו שבאדיבותם עזרו בהפצת שאלון המחקר ומילוייו. כל הטעויות שנתרו הן כמובן באחריותנו.

אנו מודים למכון קסירר על מימון המחקר.

"תלויות" - בחינה תאורטית ואמפירית של עקרונות המדידה והדיווח

עמודים

1. הקדמה

- א. כללי הדיווח של "תלויות" 4-7
- ב. כשלים בדיווח החשבונאי כתוצאה מכללי הדיווח של "תלויות"
- (1) אי-דיווח של אינפורמציה רלבנטית 8-10
- (2) חוסר אחידות בין תאגידים בדיווח של "תלויות" 10-12
- (3) חשיפת רואה החשבון (המבקר) לתביעות משפטיות 12-14
- (4) חשש מתקשורת לקוייה בין המבקר לבין ספקי האינפורמציה 14-15
- אודות "תלויות"
- ג. הסברים אפשריים להמנעות התקינה החשבונאית מקביעה נומרית של התחומים ההסתברותיים וההשלכות הנובעות מכך 16-18
- ד. מטרת המחקר 18-19
- ה. תוצאות ומסקנות עיקריות 20-21
2. העקרונות התאורטיים המשמשים כבסיס למחקר, ומודל החלטה תאורטי
- א. העקרונות התאורטיים 22-27
- ב. הצגה פורמלית של מודל ההחלטה התאורטי 27-30
3. מתודולוגיית המחקר האמפירי
- א. בחירת המדגם ומאפייניו 31-32
- ב. שאלות המחקר המרכזיות 32

עמודים

4. תוצאות אמפיריות

- 33-35 א. נתוח התוצאות עבור המדגם האמריקאי ועבור המדגם הישראלי
- 36-37 ב. הבחנה בין שותפים לשכירים
- 37-38 ג. השפעת גודל המשרד לראיית חשבון על התוצאות

5. מסקנות והמלצות

- 39-40 א. שימוש במבחן תוחלת ההפסד להחלטת הדיווח על "תלויה"
- 40-41 ב. ייחוס ערכים נומריים לתחומים ההסתברותיים
- 41-44 ג. הצעה לכללי דיווח של "תלויות הפסד"
- 44-45 ד. שיפור דרכי האמידה של הפן ההסתברותי של "תלויות" ספציפיות
- 46 ה. שיפור המבנה ההירארכי של המשרד לראיית חשבון

47 נספח א'

48-49 נספח ב'

50-53 ביבליוגרפיה

54 טבלה 1

55 טבלה 2

56 טבלה 3

57 טבלה 4

1. הקדמה

א. כללי הדיווח של "תלויות"

בשנים האחרונות פותחו במסגרת התאוריה החשבונאית כללים, כלים, ועקרונות, שמטרתם מתן דיווח נאות בדו"חות הכספיים לגורמי אי-ודאות (uncertainty) וסיכון (risk) המשפיעים על מצב עסקיו של התאגיד, תוצאות פעולותיו, ובעיקר על תזרימי המזומנים שלו.

"הפסדים תלויים" (ו"תלויות" בכלל) דוגמת אלו הנגזרים מתביעות משפטיות המוגשות כנגד תאגידיים המגישים דו"חות כספיים לציבור, מהווים מקור משמעותי לאי הודאות האופפת את תזרימי המזומנים העתידי של פירמות ואת תוצאות פעולותיהן, וללא ספק מהווים את הדוגמה הקלאסית למצב אי-ודאות בעסק.

עקב ההכרה של גופי התקינה כי מתן מידע היסטורי שאינו מתחשב במידע בעל אופי לא ודאי פוגע במשקיע, ובפרט במשקיע המתוחכם הנעזר בכלים אנליטיים מורכבים, וכמטרה להקל ולהפחית מאי-ודאות זו (שעל מהותה וטיבה נעמוד בהרחבה), ובה בעת על-מנת להגביר את מידת האחידות במדידה ובדיווח של "תלויות", פורסם בארה"ב גילוי דעת מס. 5 (FASB, 1975).

בפירסום חשוב זה, המהווה את מסגרת הדיווח בעבודה זאת, הוגדר המושג "תלויות" ("contingencies") באופן הבא:

"...an existing condition, situation, or set of circumstances involving uncertainty as to possible gain or loss to an enterprise that will ultimately be resolved when one or more future events occur or fail to occur" [SFAS - 5, PAR.1].

פרסום גילוי דעת זה מעיד כי החשבונאות הפיננסית שנועדה בעיקרה למטרות דיווח אודות העבר בלבד, ערכה בשנת 1975 נסיון "מרוכז" להתמודד עם מצבי אי-ודאות מסויימים המתעוררים בסביבתו הכלכלית של התאגיד⁽¹⁾. מאז, ראוי לציין, פותחו במסגרת התאוריה החשבונאית מספר עקרונות וכללי מדידה נוספים, המהווים מענה לבעיות ספציפיות של דיווח בתנאי אי-ודאות (לדוגמה: הטיפול החשבונאי - על פי ג"ד 53 של לשכת רואי החשבון בישראל - בהתחייבויות ניתנות להמרה).

(1) טיפול חשבונאי בבעיות של מצבי אי-ודאות היה קיים במקרים מסויימים גם קודם לכן.

עיון בהגדרת המושג "תלויות", כמו גם בהנחיות המפורשות של SFAS-5 העוסקות במדידה ודיווח, מלמד כי הוצאו מתחולתו אירועים עתידיים וסיכונים כלליים שאינם מעוגנים בנסיבות לתאריך המאזן.

היינו, SFAS-5 צעד רק את הצעד הראשון בדרך המאוד ארוכה של הקטנת אי-הודאות הקשורה באומדן תזרימי המזומנים העתידיים של התאגיד⁽¹⁾.

טרם שנעבור לדון בעקרונות המדידה והדיווח שהותוו ב-SFAS-5, מן הראוי להדגיש כי בישראל פרסום זה אינו מחייב בהקשר זה, אלא גילוי הדעת הבינלאומי IAS-10 [1980]. אולם, בהיות הפרסום הבינלאומי תמציתי יותר ומדוייק פחות אנו בוחרים ב-SFAS-5 כמסגרת לדיון.

אנו נדון בעיקר ב"תלויות" הנובעות מתביעות משפטיות. עם זאת, מסגרת הדיון והמסקנות ישימות גם ל"תלויות" אחרות⁽²⁾.

SFAS-5 מגדיר שלושה תחומים הסתברותיים המהווים את הבסיס למדידה ודיווח של "תלויות", כדלקמן:

"Probable" - the future event or events are likely to occur.

"Reasonably-Possible" - the chance of occurrence of the future event or events is more than Remote but less than likely.

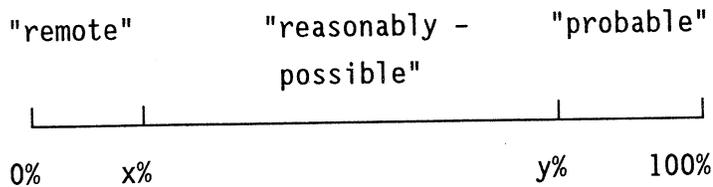
"Remote" - the chance of occurrence of the future event or events is slight.

(1) על מנת להבין מדוע הדרך עדיין ארוכה מאוד, יש לזכור כי שוויה של מניה ניתן על ידי תוחלת הערך הנוכחי של תזרים המזומנים הצפוי ממנה. התוחלת המחושבת, בין היתר, בהתבסס על נתוני הדו"חות הכספיים, מחושבת למעשה על סמך פונקציות התפלגות שאינן מבוססות על האינפורמציה העדכנית ביותר הקיימת בכל נקודת זמן.

(2) ראוי לציין כי בעבודה זו אין התייחסות להיבטי המיסוי הקשורים לדיווח אודות "תלויות" ולהשפעתם האפשרית. הדיון הוא מהזווית החשבונאית הטהורה.

תרגום עברי הולם לשלושת תחומי הסתברות אלו הינו "ודאות קרובה" (או לחילופין, "אירוע צפוי"), "אפשרות סבירה", ו"אפשרות קלושה", בהתאמה. ראוי עם זאת לשים לב לנקודה מטרידה מאוד מהאספקט התאורטי לפיה ההגדרות המילוליות לעיל אינן שופכות אור רב על משמעות המושגים, שהרי אף "הן נקובות" בטרמינולוגיה הראוייה הגדרה והבהרה. למעשה המושג "Likely" אינו ברור יותר מהמושג "Probable". ואם בכך לא די, הרי שמחקר שנערך בתחום הפסיכולוגיה (MAROM, 1982), בו נדון בהמשך, מלמד כי אנשים (לאו דווקא בעלי מקצוע בתחום החשבונאות) התייחסו באופן שונה לשני מושגים אלו. בהקשר זה ראוייה לציון העובדה כי בתקינה הקנדית, שאף היא נחשבת לתקינה החשבונאית מהמובילות בעולם, ניתנו ההגדרות של התחומים ההסתברותיים בדרך שונה⁽¹⁾.

באופן סכמטי ניתן לתאר שלושה תחומים אלו באמצעות הסקלה ההסתברותית הבאה:

בהינתן הגדרות אלו של התחומים ההסתברותיים, קובע SFAS-5 כי בדו"חות הכספיים תרשם הפרשה ל"הפסד תלוי" רק בהתקיים שני התנאים הבאים גם יחד:

- א. ההסתברות לקרות ההפסד הינה בתחום ה "probable"
- ב. סכום ההפסד ניתן לאמידה ולמדידה סבירים.

(1) על פי התקינה הקנדית:

"Likely" - the chance of occurrence of the future events is high.
"Unlikely" - the chance of occurrence of the future events is slight.
"not determinable" - the chance of occurrence of the future events cannot be determined.

מאימוץ "שרשרת שקילויות מילוליות" ניתן להסיק כי: "probable"="likely"="high", זאת כאשר ממחקרה של Marom (1982) ברור כי אין הדבר כך.

התקן ממשיך וקובע כי אם ההסתברות לקרות ההפסד הינה בתחום ה- "reasonably possible" נדרש גילוי בכיאורים בלבד, ואילו אם ההסתברות היא בתחום ה-"remote" אין צורך בגילוי כלשהו. (SFAS-5 קובע גם כללי דיווח ל"רווח תלוי" אולם בעבודה זאת אנו ממקדים את תשומת הלב ב"הפסדים תלויים" בלבד. בקיצור יאמר כי על פי התקינה, רווחים "תלויים" לעולם אינם זוכים להפרשה בדו"חות הכספיים אלא עם התממשותם, ויש להסתפק בגילוי זהיר בכיאורים. אנו נחזור ונדון באי-סימטריה זאת במסגרת המלצותינו).

ניתן לסכם את כללי הגילוי והמדידה "להפסדים תלויים" שהותוו ב SFAS-5 בטבלה הבאה:

ההסתברות להתרחשות המאורע	קיימת אפשרות סבירה לאמזן סכום ה"תלויות"	לא קיימת אפשרות סבירה לאמזן סכום ה"תלויות"
Probable	1. הפרשה בדו"חות הכספיים (*)	2. נדרש גילוי בכאורים בלבד
Reasonably-possible	3. נדרש גילוי בכאורים בלבד	4. נדרש גילוי בכאורים בלבד
Remote	5. לא נדרש (אך מותר) גילוי בכאורים	6. לא נדרש (אך מותר) גילוי בכאורים

(*) התקינה אינה מחייבת במקרה זה גילוי ההפרשה בכאורים. (לעובדה זו ישנן השלכות מהותיות מסיבות שתובהרנה בהמשך בהרחבה).

ראוי לציין כי בעבודה זו כמעט אין אנו עוסקים בשאלת מדידת סכום ה"הפסד התלוי", אלא אך ורק בפן ההסתברותי של הסוגיה. עם זאת, דיון נורמטיבי מצומצם בהיקפו בגובה ההפרשה הראויה יערך במאמר זה.

ב. כשלים בדיווח החשבונאי כתוצאה מכללי הדיווח של "תלויות"

החשבונאות ידועה, בין היתר, בכך שהיא מנהיגה בסוגיות שונות קריטריונים נומריים מדוייקים המהווים נקודות סף המפרידות בין שיטות שונות של טיפול חשבונאי. כך למשל, חברה המחזיקה ביותר מ-25% ממניות חברה אחרת מישמת את שיטת האקוויטי לגביה (ג"ד 22, 1985) ואילו חברה המחזיקה למעלה מ-50% ממניות חברה אחרת מאחדת את דו"חות החברה המוחזקת עם דוחותיה.

במקום אחר הצביעו ברניב וסולגניק [1990] על הכשלים הכרוכים בציון ערכים נומריים מדוייקים (כדוגמת אלו שתוארו לעיל) כקריטריון לשיטות טיפול חשבונאי, אולם דעתנו היא שהעדר קביעה נומרית מדוייקת בהקשר של שלשת התחומים ההסתברותיים מהווה מקור אפשרי למספר עיוותים וכשלים מהותיים בדיווח החשבונאי כדלהלן:

(1) אי-דיווח של אינפורמציה רלבנטית

קוראי הדו"חות הכספיים אינם יודעים מהם ערכי הסף ההסתברותיים המשמשים את ההנהלה ואת רואי החשבון בהחלטותיהם לגבי דיווח או אי-דיווח של "תלויות". במיוחד, מכיוון שאין הם יודעים מהו התחום ההסתברותי לסיווגה של "תלויה" כ-"remote", אין להם כל אפשרות להעריך באופן כמותי את שעורן של ה"תלויות" שאינן מוצאות כל ביטוי בדו"ח הכספי⁽¹⁾.

לדעתנו אפשר שקוראי הדו"חות מקשרים (אסוציאטיבית) את המינוח "remote" עם המונח "לא מהותי", ומכאן עם אומדן נומרי של "פחות מ-5%", וכך, קרוב לוודאי שהם מניחים כי "תלויה" בסכום מהותי, שהסתברות התממשותה כ-20% תדווח, בעוד שבפועל, כפי שנראה במחקר זה, יתכן והיא מסווגת כ-"remote" ע"י ההנהלה (והמבקר) ולפיכך אינה מדווחת.

(1) בישראל קיימת הנחיה מפורשת בתקנות ני"ע ("עריכת דו"חות כספיים") התשכ"ט-1968, סעיף 27 (ג), הקובעת צורך לתת גילוי לכל אותן תביעות שלא נכללה הפרשה בדו"חות הכספיים בגינן. היינו, בישראל כמות המידע בתחום ה-"remote" שאינה מדווחת לקוראי הדו"חות הכספיים קטנה מהנטען בעבודה זו. עם זאת, יודגש כי עניינינו הוא בתקינה החשבונאית ולא בהנחיות דיווח משלימות, מה גם שדרך יישומה של הנחיה זו מצביע על כך שהבעיה העקרונית לא באה כולה על פתרונה.

התוצאה עלולה להיות אי-דיווח או דיווח חלקי של "תלויות הפסד" כאשר הדגש הוא על-כך שקוראי הדו"חות אינם ערים למידת החלקיות של הדיווח⁽¹⁾. משמעות התוצאה האמורה הינה העלמת חלק רלבנטי המתייחס לזרמי מזומנים שליליים עתידיים מידיעת קוראי הדו"חות הכספיים, ולפיכך יצירת הטייה כלפי מעלה בהערכתם של קוראי הדו"חות את זרמי המזומנים הצפויים של התאגיד, דבר העלול לגרום לכך שקוראי דו"חות יעריכו הערכת יתר את מחיר המניה של החברה המדווחת.

בהקשר זה, של החשש מכך ש"תלויות" מהותיות אינן מדווחות, ראוי לציין את המחקר שנערך ע"י (Fesler and Hagler (1989), שנים רבות לאחר הכנסו לתוקף של SFAS-5. מחקר זה מצביע על שיעור ניכר, מפתיע ביותר, של אי-דיווח מוקדם של "תלויות הפסד" בסכומים מהותיים, שהתממשו. ממצאי המחקר הראו כי ב-35% מכלל המקרים שנבדקו, לא היה כל גילוי בדו"חות הכספיים לפני מימוש ההפסד.

הבדיקה נערכה גם עבור רמות שונות של מהותיות סכום ה"הפסד התלוי" (כאשר מהותיות נמדדה כיחס שבין ההפסד שמומש לרווח הנקי של החברה בשנה שבה ההפסד התלוי מומש). הממצאים הראו כי ב-24% מכלל המקרים שנבדקו, גם ברמת המהותיות הגבוהה במיוחד של 50%, לא ניתן כל גילוי בדו"חות הכספיים לפני מימוש ההפסד.

מסקנות המחקר היו חמורות ביותר:

"Data presented indicate nondisclosure of litigation contingencies to be common, even at relatively high materiality levels. Arguments have been advanced that such nondisclosure may be attributable to the significant leeway afforded professional judgment in SFAS - 5". [Fesler and Hagler, 1989, p. 19].

הנה כי כן, "אופציית אי-הדיווח" של "תלויות", גם ברמות מהותיות גבוהות במיוחד, מנוצלת באורח משמעותי גם כאשר ההסתברות למימוש "התלויה", כפי שהדבר הוכח ex-post, היתה גבוהה.

(1) קוראי הדו"חות כמובן יודעים שהדיווח חלקי, שהרי הם אמורים להכיר את התקינה. אולם אין הם יודעים את כמות האינפורמציה שאינה מובאת לידיעתם.

יצויין כי תופעה דומה של חוסר דיווח נמצאה גם במחקרים שעסקו בסוגיה הדומה של תאגידים בהם קיימת אי-ודאות לגבי המשך קיומם כ"עסק-חי". נמצא כי באחוז ניכר ממדגם חברות שפשטו רגל באנגליה בשנים האחרונות, לא היתה התייחסות קרדמת לכך בדו"חות הכספיים ובחוות דעת המבקרים על אף שסימני האזהרה היו בנמצא. [גבעולי ויוכמן, 1992].

לבסוף, בהקשר זה של הפער שנוצר בין קוראי הדו"חות לבין מכיני הדו"חות, ברצוננו לציין כי מחקר הנערך בימים אלה, על-ידי אחד מכותבי מחקר זה, מלמד (על-סמך ממצאים ראשוניים בלבד) כי התחומים ההסתברותיים של מנתחים פיננסיים בארה"ב, שונים באופן מובהק מאלו של המבקרים בכיוון של יתר שמרנות, הינו, המנתחים הפיננסיים מציגים חשיבה שמרנית יותר.

(2) חוסר אחידות בין תאגידים בדיווח של "תלויות"

אחת המטרות החשובות של כללי הדיווח החשבונאי היא יצירת בסיס אחיד ככל האפשר להשוואה בין דו"חות כספיים של חברות שונות על פני זמן⁽¹⁾. המנעותו של SFAS-5 מקביעת ערכים נומריים לשלשת תחומי ההסתברות חותרת תחת מטרה זו.

בהעדר קביעה חד משמעית, מבקרים שונים (והנהלות של תאגידים שונים), מיחסים ערכים סוביקטיביים לתחומים ההסתברותיים. לפיכך, "תלויות" זהות עלולות להיות מדווחות באורח שונה בדו"חות כספיים של חברות שונות. ההשלכות הנובעות מכך לגבי המסקנות המתקבלות מניתוח פיננסי השוואתי עלולות להיות מרחיקות לכת. אחת התוצאות החשובות המתקבלות ממחקרנו מראה שונות (variance) גבוהה (בין מבקרים) בפירוש וביישום הטרימינולוגיה המילולית של תחומי ההסתברות.

(1) בהקשר זה ראוי להדגיש כי לאחרונה הוחל ב-IASC, הידוע כמתירנותו ובחוסר הקשיחות של תקניו, ב"פרוייקט ההשוואתיות" שמטרתו צמצום האפשרויות המותרות בתקנים החשבונאיים. זאת כמובן מתוך הבנה שהמרווח הגדול הקיים בתקנים הנוכחיים פוגע באחידות הדיווח.

אינדיקציות נוספות לקיומה של שונות זו, הנובעת מאי-בהירות של כללי הדיווח, מצאנו גם בפרסום שיצא לאור לאחרונה ע"י הרשות לניירות ערך האמריקאית (SEC), אשר קבעה בהנחיותיה בהקשר של "תלויות" (בגין הפסדים צפויים מהלוואות), בין היתר, כי:

"SFAS-5 requires the recognition of a loss when it is probable and reasonably estimable. The GAO has recently concluded that practice is interpreting "probable" to mean "virtually certain" and has proposed that "probable" should be changed to "more likely than not" (51%). The staff believes that "probable" is inconsistently applied in practice..."

[Accountants SEC Practice Manual, Commerce Clearing House, Inc., 1992].

אינדיקציות לקיום שונות וחוסר בהירות בפירוש טרמינולוגיה מילולית של מונחים הסתברותית, אם כי בהקשרים שונים לחלוטין מאשר המסגרת החשבונאית, נמצאו גם במאמרים קודמים. [ראה Marom 1982; Lichtenstein and Newman, 1967].

אחת המסקנות שהתקבלו במאמר של Marom (1982) היתה:

"The reported results should convince any forecasting organization to change its policy and to use numerical expressions of probability rather than verbal ones" [p. 267].

בהקשר זה לא קשה להשתכנע כי קיימת מידה רבה של דמיון בין ארגון שמטרתו חיזוי (forecasting) ואספקת נתוני מודיעין (ולמעשה ציור תמונת מצב מסויימת על-סמך מידע חלקי), לבין הדו"חות הכספיים המהווים סיגנל מסויים לגבי מצבו הכלכלי של התאגיד המדווח. לפיכך לא יהיה זה מפתיע אם מסקנה זו תהא תקיפה גם בקונטקסט החשבונאי הנדון.

מן הראוי להדגיש, ועוד נעמוד בהרחבה על סוגיה זו בהמשך, כי ה"תרופה" עליה המליץ ה-SEC כנגד שונות זו בפירוש הטרמינולוגיה של המושג "probable", בהקשר הספציפי של מדידה ודיווח על "תלויות" בגין הפרשות לחובות מסופקים, היתה פרוש המושג "probable" כערך נומרי של 51%, ערך המתאים למבחן של "more likely than not". גם ב - SFAS-109, העוסק בטיפול החשבונאי במיסים על ההכנסה [FASB, 1992], נדחה הקריטריון של "probable" ותחתיו אומץ הקריטריון האיכותי של "more likely than not" (לגבי משקל ראיות) תוך כדי מתן אינטרפרטציה שמדובר בערך הסתברותי העולה על 50%.

לסיכום, הן תקן חשבונאי עדכני וחשוב (SFAS-109) המהווה מעין "מיני-מהפיכה" בחשיבה החשבונאית, והן הנחיה עדכנית של ה-SEC, ממירים בשני הקשרים שונים לחלוטין את מבחן ה-"probable", מבחן שלטענתם אינו ברור דיו ומקבל אינטרפרטציות שונות בפרקטיקה (הנוטות לפרש את ה-Probable כדבר ודאי), במבחן נומרי ברור של הסתברות מעל 50%, מבחן המכונה על ידם "more likely than not".

(3) חשיפת רואה החשבון (המבקר) לתביעות משפטיות

תקן הביקורת האמריקאי SAS 58 משנת 1988 דורש ממבקרים לקבוע האם ניתן בדו"חות הכספיים גילוי נאות ל"תביעות תלויות" על פי כללי חשבונאות מקובלים (GAAP). כל סטייה מהותית דורשת הסתייגות או חוות דעת שלילית מצד המבקר. גם בישראל נדרשים המבקרים, על פי קביעות גילוי דעת 54 של לשכת רו"ח (1991) לתת מידע נוסף בחוות דעתם במקרים בהם התאגיד עומד בפני מצבי אי-וודאות מהותיים, אף אם מצבים אלו דווחו כמתחייב.

עצם העובדה ששלושת תחומי ההסתברות אותם מיישמים רואי החשבון במהלך ביקורת הדו"חות הכספיים, נקבעים באופן סובייקטיבי, אינם אחידים, ואינם ידועים למשתמשים בדו"חות הכספיים, מקטינה בצורה משמעותית את יכולתם של קוראי הדו"חות להעריך את היקף ה"תלויות". לפיכך, מתן חוות דעת אודות דו"חות כספיים בהם לא נכללו "תביעות תלויות" אשר אחר כך התברר כי הסתיימו בהפסד לתאגיד, עלול לחשוף את המבקר לתביעות משפטיות מצד הנפגעים מאי-דיווח נאות. יתר על כן, מתן מרחב תמרון לרואי החשבון בפירוש הטרימינולוגיה ההסתברותית הינו כר נוח להוצרות התופעה השלילית של "opinion shopping" (כלומר חיפוש אחר חוות דעת "נוחה") על ידי לקוחות. כדי למשוך אליו לקוחות, עלול המבקר לאשר דו"חות כספיים ללא הצדקה, דבר המהווה כשל בקורת (audit failure)⁽¹⁾. תופעה זו עלולה לפגוע במוניטין של המבקר ובמעמד של ענף הבקורת כולו, ולהביא לגל של תביעות משפטיות כנגד רואי חשבון. [ראה בהקשר זה מאמרם של (Magee and Tseng 1990)].

(1) כשל ביקורת כולל מתן חוות דעת "חלקה" לדו"חות כספיים עם השמטות מהותיות או דיווח מוטעה, ללא תלות בשאלה האם המבקרים קבלו נתונים מספיקים לצורך הבקורת.

Pierre and Anderson (1984) נתחו את סוגי הטעויות המהוות עילה לתביעות משפטיות כנגד רואי חשבון מבקרים בארה"ב. נבדקו 334 טעויות ב-129 מקרים שהגיעו לערכאות משפטיות. נמצא כי מרבית הטעויות היו קשורות לאינטרפרטציה של כללי חשבונאות ובקורת מקובלים, ורק מיעוטן בגין שגיאות פרוצדורליות.

במדינת ישראל, לעומת זאת, היחס הינו הפוך. התביעות השכיחות הן בעיקר בגין רשלנות בהגשת דו"חות במועד, ובגין דיווחים למע"מ שהוכנו בצורה לקוייה. תביעות הקשורות ליישום לקוי של כללי חשבונאות ובקורת מקובלים הן מועטות יחסית.

Stice (1991) מציין כי בין השנים 1984-1980 שלמו שמונת השותפויות לראיית חשבון הגדולות ביותר בארה"ב ("Big Eight") קרוב ל-180 מליון דולר ליישוב תביעות בגין כשל ביקורת.

Siedel (1991) מציין כי ב-15 השנים האחרונות, מספר התביעות המשפטיות כנגד רואי חשבון בארה"ב היה גבוה מאשר במהלך כל התקופה שקדמה לכך בהסטוריה של המקצוע. נתונים שהובאו במחקר זה מצביעים על כך כי משנת 1980 ואילך שלמו השותפויות לראיית חשבון הגדולות ביותר בסה"כ סכום של למעלה מ-250 מליון דולר ליישוב תביעות משפטיות שברובן היו קשורות לכשל ביקורת⁽¹⁾.

כתוצאה מהגידול הניכר בהיקף התביעות המשפטיות כנגד השותפויות לראיית חשבון בארה"ב, חלה עלייה דרסטית הן בפרמיות הביטוח בגין רשלנות מקצועית, והן בסכומי ההשתתפות העצמית, ובה בעת קטנו סכומי הבטוח המקסימליים (ראה גם Collin, 1985).

(1) לאחרונה (מאי 1992) אף פורסם פסק דין כנגד הפירמה לראיית חשבון Price Waterhouse בסכום של 338 מליון דולר בקשר לבנק באריזונה.

נתונים נוספים לגבי היקף התשלומים הגבוה של שותפויות לראיית חשבון בארה"ב מוצגים במחקר של Palmrose (1988). תקופת המחקר היתה 1960-1985, ונבחנו מדגם של 472 תביעות משפטיות אשר מתוכן נודעה ההחלטה המשפטית ב-183 מקרים. מתוכן 152 תביעות כנגד שותפויות בקבוצת ה-"Big Eight", ו-31 תביעות כנגד שותפויות קטנות יותר. התפלגות התשלומים היתה כדלקמן:

סוג השותפות	מספר המקרים	תשלום מעל \$1 מליון	תשלום מתחת ל-\$1 מליון	ללא תשלום
Big Eight	152	29%	31%	40%
non-Big Eight	31	32%	32%	36%
סה"כ	183	30%	31%	39%

לגבי המצב במדינת ישראל אין ברשותנו נתונים מוסמכים, אך כאמור, עד כה, מספר התביעות בגין כשל בקורת היה מזערי.

(4) חשש מתקשורת לקוייה בין המבקר לבין ספקי האינפורמציה אודות "תלויות"

העדר קביעה נומרית מדוייקת של תחומי ההסתברות על ידי התקינה החשבונאית, עלולה להגביר את האפשרות להוצרות "קצר תקשורת" בין המבקר לבין עורכי הדין של התאגיד (או מומחים אחרים) האמורים לספק מידע בלתי-תלוי אודות ההסתברות של "תלויות" ספיציפיות.

בהקשר זה נציין, לשם ההמחשה בלבד, כי בהנחיות של לשכת עורכי הדין האמריקאית (American Bar Association), העוסקות בתקשורת עם רואי החשבון המבקרים⁽¹⁾, ניתנה הגדרה מילולית שונה במקצת מאשר זו הנקובה ב-SFAS-5 לתחומים ההסתברותיים "probable" ו-"remote":

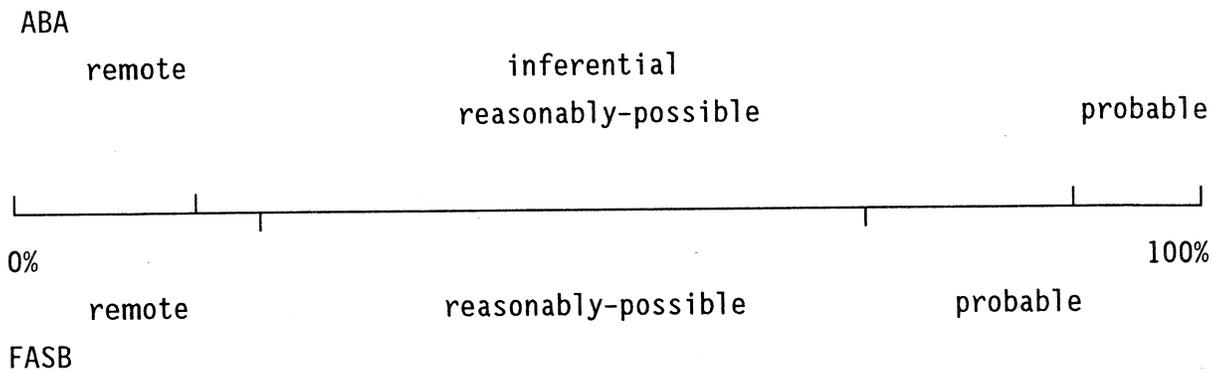
"Probable" - if the prospects of the claimant not succeeding are judged to be extremely doubtful and the prospects for success by the client in its defence are judged to be slight.

"Statement of Policy Regarding Lawyers' Response to Auditors' Requests for (1) Information" [ABA, 1975].

"Remote" – if the prospects for the client not succeeding in its defence are judged to be extremely doubtful and the prospects of success by the claimant are judged to be slight.

בנוסף לכך, לשכת עורכי הדין האמריקאית המליצה בפני חבריה לא להביע דעה קונקרטית לגבי תוצאות אפשריות במידה וההסתברות "לתלויה" היא בתחום הביניים של ה-"reasonably possible". ההבדלים בהגדרות של תחומי ההסתברות השונים, כפי שמצאו את ביטויים ב-SFAS-5 ובהנחיות של לשכת עורכי הדין האמריקאית, ניתנים לתאור סכמטי באמצעות הגרף הבא:

Divergence Between FASB and ABA Probability Regions

מקור: (Harrison and Pearson, 1989).

גרף זה נותן, לדעתנו, ביטוי הולם לתופעה האפשרית של "קצר התקשורת" בין רואי החשבון לעורכי הדין בהקשר של "תלויות". (לצורך דיון נוסף בנושא זה ראה (Harrison and Pearson, 1989).

בפרק האחרון של מחקר זה, העוסק בהמלצות לשיפור התקינה אנו נתייחס בהרחבה לצורך לתקן את התקשורת הלקוייה ולהגדיר באופן נאות יותר את היחסים בין המבקרים לעורכי הדין, המשמשים בסוגיית ה"תלויות" ספקי מידע מרכזיים.

ג. הסברים אפשריים להמנעות התקינה החשבונאית מקביעה נומרית של התחומים ההסתברותיים וההשלכות הנובעות מכך

בעקבות הדיון לעיל לגבי הכשלים הנובעים מכללי הדיווח של "תלויות", מתבקשת השאלה מדוע לא ניתנה במסגרת SFAS-5 הנחיה כל שהיא המיחסת ערכים נומריים לתחומים ההסתברותיים שהוגדרו באופן מילולי. במילים אחרות, מדוע נמנעה התקינה מלקבוע באופן נומרי את שני ערכי הסף, המהווים את הגבולות של שלשת התחומים ההסתברותיים? שאלה חשובה זו, חורגת במהותה ממסגרת הדיון המצומצם, בהיותה רלבנטית לכלל התיאוריה החשבונאית.

יתכן כי המענה לשאלה זו נעוץ בטעות קונספטואלית של גופי התקינה השונים. אלה כנראה סברו כי "תביעות תלויות" (בעיקר תביעות משפטיות) בהיותן בעלות אופי חד פעמי, אינן ניתנות ל"כימות סטטיסטי", ומכאן הסיקו שאין צורך בהגדרה נומרית של התחומים ההסתברותיים, היות ותיאורטית לא יהיה שימוש בפועל בתחומים אלו. היינו, עמדת גופי התקינה היתה (ככל הנראה), שקשיים טכניים באמידת ההסתברויות של "תלויות ספציפיות" הינם עילה מספקת להמנע מהגדרת תחומים הסתברותיים. חיזוק להשערה זו מצאנו בהנחיות הלשכה האמריקאית של עורכי הדין, שם נאמר כי:

"Concepts of probability inherent to the usage of terms like "probable" or "reasonably-possible" or "remote" mean different things in different contexts. Generally, the outcome of, or the loss which may result from, litigation cannot be assessed in any way that is comparable to a statistically or empirically determined concept of probability..." [ABA, 1975, par. 5.2].

אנו סבורים, בניגוד לעמדה זו, כי קשיים טכניים עכשוויים והעדר טכנולוגיה נאותה לאומדן ההסתברויות של "תלויות" קונקרטיות, אינם עילה נאותה להמנעות מיצירת מסגרת קונספטואלית. היינו, קשיים טכניים אינם עילה מספקת להמנעות מיחרס ערכים נומריים לתחומים ההסתברותיים. עמדתנו זו מתחזקת כאשר לוקחים בכלל חשבון גם את האלמנטים הבאים:

(א) SFAC-6, אחד ממסמכי העקרונות היסודיים של התקינה האמריקאית קובע כי:

"The distinction needs to be maintained between the definitions themselves and steps that may be needed to apply them. Matters involving measurement problems, effects of uncertainty, reliability, and numerous other factors may be significant in applying a definition [of an asset or a liability], but they are not part of the definition".

[SFAC-6, FASB 1985, par 47].

(ב) גם גופי התקינה (לפחות האמריקאיים) וגם ה-SEC הבינו לאחרונה כי אין מוצא, במקרים מסויימים, מייחוס ערכים נומריים לתחומים ההסתברותיים ולפיכך פירשו ולמעשה המירו את מבחן ה-probable, בשני מקרים שונים לחלוטין (ראה לעיל), במבחן של "סבירות בשיעור של 51%", מבחן המכונה בשם "more likely than not".

(ג) כפי שעולה ממחקרים בתחומים אחרים שעסקו במתן ביטוי כמותי לטרמינולוגיה הסתברותית מילולית (Marom, 1982), אימוץ סולם נומרי מוסכם יביא בנוסף לפתרון הבעיות החמורות שתוארו לעיל גם לכך שכל "תלויה" וכל אירוע ייבחנו ויוגדרו בצורה ברורה ומדויקת יותר, כמו גם ההסתברויות שלהם. דבר זה יתרום לשיפור איכות הדו"חות הכספיים. בהקשר זה, ועוד נעמוד על-כך בהמשך, ראוי להביא לכך שספקי האינפורמציה אודות "תלויות" (הנהלה, מומחים ויועצים משפטיים) יפעלו ככל יכולתם לתת את האינפורמציה ההסתברותית באופן נומרי וכי המבקר הוא אשר יכריע מהו תחום ההסתברות המתאים בעיניו. דעתנו הינה שאין להסכים על מצב לפיו היועץ המשפטי, שאינו מודע די הצורך לדקויות ולמהות של הדיווח החשבונאי, הוא שקובע אפיון הסתברותי מילולי ל"תלויה" ובכך מכריע גם אודות דרך הצגתה. חשוב בהקשר זה להדגיש כי בדרך זו, המוצעת על ידינו, האחרייות לקביעת תחומי ההסתברות תוטל על המבקר ולא על ספקי המידע⁽¹⁾.

(1) על מנת להשתכנע בנקודה זו, נניח מצב בו עורך הדין מעריך את ההסתברות ל"תלויה" כ-25%, ולדעתו זוהי הסתברות בתחום ה-"remote", בעוד שאצל המבקר 10% ומטה הוא תחום ה-"remote". בדרך המוצעת על ידינו ה"תלויה" אינה מסווגת כ-"remote" ואילו בדרך הקיימת סיווגה הוא "remote".

אם בכל אלה לא די לשכנע כי יש מקום להגדרה נומרית מדוייקת של התחומים ההסתברותיים בהקשר של "תלויות", מן הראוי להדגיש, כי בשנים האחרונות חדרה הטרימינולוגיה ההסתברותית לתחומים שונים של התאוריה החשבונאית, לעיתים תוך כדי עיוות קל של המושגים ההסתברותיים המקוריים. דוגמאות מוכרות, שאינן ממצות את הרשימה ההולכת וגדלה, הן:

(א) השימוש במבחן ה-"probable" ביחס לאופציות וניירות ערך המירים, המשמש לסיווג ערכים בדו"חות הכספיים (ראה גילויי דעת 48 ו-53 של לשכת רו"ח בישראל). בהקשר זה נציין כי בגילויי דעת אלו "probable" זכה לאינטרפרטציה נומרית של למעלה מ-55%, ואילו "remote" זכה לאינטרפרטציה נומרית של פחות מ-30%.

(ב) השימוש במבחנים הסתברותיים דומים של ציפיה סבירה ווודאות מעבר לכל ספק סביר בהקשר של מיסים נדחים [IAS-12, IASC, 1981].

(ג) השימוש במבחן ה-"Probable" בהגדרת המהותיות במסמכי העקרונות האמריקאיים [SFAC-2, FASB 1980].

(ד) השימוש ב"חשיבה" ההסתברותית (אם כי לא בטרימינולוגיה המדוייקת) בשאלות הקשורות להנחת ה"עסק החי" [גבעולי ויוכמן, 1992].

(ה) השימוש במושג ה-"probable" (עם זאת בצורה מסוייגת מעט ביחס לאופי ההסתברותי) בהגדרה של נכסים והתחייבויות, ושימוש בו כקריטריון לאבחנה בין נכסים להוצאות [SFAC-6, FASB, 1985].

לפיכך, אי מתן תשובה הולמת לכשלים שהוצגו לעיל, עלול לגרום לכך שכשלים דומים יחדרו גם לתחומים אחרים של החשבונאות.

ד. מטרת המחקר

המטרה העקרית של מחקר זה היא לאמוד באופן אמפירי את הערכים המספריים שמייחסים המבקרים לכל אחד משלשת התחומים ההסתברותיים המוגדרים ב-SFAS-5: "Probable", "Reasonably-Possible", ו-"Remote".

הכימות יתן אומדן עד כמה שונות הערכות המבקרים זו מזו; עד כמה חמורה הבעיה הפוטנציאלית של העלמת אינפורמציה מקוראי הדו"חות הכספיים; ועד כמה חמורות הבעיות האחרות שתוארו לעיל ועד כמה חריפה השפעתן. לאור התוצאות שתתקבלנה והמסקנות שנסיק מתוצאות אלו, אנו נציע דרכים לתיקון המצב - הצעה שעשויה להיות בסיס לגילוי דעת חדש בנושא.

אנו מקווים שתוצאות המחקר ומסקנותיו ישמשו את קובעי המדיניות החשבונאית לפתרון הבעיות שהועלו. במילים אחרות, שיפור ההנחיות החשבונאיות לגבי הטיפול ב"תלויות" בכיוון של הגברת האחידות בין אלו המכינים את הדו"חות הכספיים ואילו המבקרים את הדו"חות, וכתוצאה מכך הקטנת אי-הוודאות מנקודת ראות המשתמשים בדו"חות הכספיים.

אנו מקווים גם כי הפקת הלקחים תמצא את בטוייה, מעבר לתחום הצר של "תלויות", גם בתחומים אחרים של החשבונאות הפיננסית בהם גורם אי-הוודאות תופס מקום נכבד בשיקולים.

אולם בכל מקרה, חשוב לנו להדגיש כי מעבר לתקינה עם קריטריונים נומריים מדויקים⁽¹⁾, תביא ליתר אחידות הדיווח בין תאגידים, ולכך שקוראי הדו"חות הכספיים יבינו טוב יותר את האינפורמציה המועברת להם, וחשוב מכך, יהיה בידם להעריך את כמות האינפורמציה שאינה מועברת אליהם.

במחקר זה אנו גם מציגים מודל תיאורטי המתאר מכניזם אפשרי לקבלת החלטות, שבאמצעותו המבקר קובע לעצמו את הערכים הנומריים של שלשת תחומי ההסתברות.

(1) על אף שלא תפתור את כל הבעיות, ואולי אף תעורר בעיה מסויימת כמצויין אצל ברניב וסולגניק [1990].

ה. תוצאות ומסקנות עיקריות

(א) התפלגות התשובות ביחס לערך הסף התחתון (x) (המציין את קצהו העליון של תחום ה-"remote") בשני המדגמים - הישראלי והאמריקאי - דומה, ומתאימה להתפלגות נורמלית עם אותו ממוצע ואותה שונות (Variance). תוצאה דומה לזו שלעיל התקבלה גם ביחס לערך הסף העליון (y) (המציין את קצהו התחתון של תחום ה-"probable"). מספר הסברים ינתנו על ידינו לתוצאה מעניינת זו.

(ב) מתצפיות שני המדגמים מתקבל כי ההסתברות שממוצע ערך הסף התחתון (x) תהיה מתחת ל-20%, הן באוכלוסיית המבקרים האמריקאית, והן באוכלוסיית המבקרים הישראלית, היא 2.5% בלבד. ממימצא זה ניתן להסיק כי בממוצע, מבקרים בישראל ובארה"ב מתייחסים להפסדים תלויים שההסתברות שלהם 20% או פחות כ"קלושים" ("remote") אשר אינם מחייבים גילוי בדו"חות הכספיים.

(ג) מתצפיות שני המדגמים מתקבל כי ההסתברות שממוצע ערך הסף העליון (y) תהיה מעל 76%, הן באוכלוסיית המבקרים האמריקאית, והן באוכלוסיית המבקרים הישראלית, אינה עולה על 2.5%. ממימצא זה ניתן להסיק כי בממוצע, מבקרים בישראל ובארה"ב מתייחסים להפסדים תלויים שההסתברות שלהם 76% או יותר כוודאיים ("probable") אשר מחייבים גילוי בדו"חות הכספיים.

(ד) טווח התשובות, הן ביחס לערך הסף התחתון, והן ביחס לערך הסף העליון, בכל אחד משני המדגמים, היה גדול ביותר. היינו, קיימת שונות גבוהה בין אנשי המקצוע ביחס לפירוש הטרמינולוגיה ההסתברותית של SFAS-5. מימצא זה עיקבי עם אלו שנמצאו במחקרים קודמים אשר בדקו, בתחומים אחרים לחלוטין, מהם הערכים המספריים שאנשים מייחסים לביטויים מילוליים בעלי תוכן הסתברותי.

המסקנה המשתמעת ממימצאים אלו מאששת את אחד החששות הבסיסיים שלנו, כי שלשת התחומים ההסתברותיים שהוגדרו והותוו ב-SFAS-5 ניתנים לפרשנות ואינטרפרטציה נרחבת ע"י אנשי המקצוע בחשבונאות.

(ה) השוואה בין שותפים לשכירים במשרדים לראיית חשבון מצביעה על כך כי עבור המדגם האמריקאי ממוצע ערך הסף התחתון (x) של שותפים נמוך בצורה מובהקת בהשוואה לזה של שכירים.

לעומת זאת, עבור המדגם הישראלי אין הבדל מובהק מבחינה סטטיסטית בין ממוצע ערך הסף התחתון של שותפים לבין זה של שכירים.

השוואה בין ממוצע ערך הסף התחתון עבור שותפים במדגם האמריקאי לעומת שותפים במדגם הישראלי, מראה כי הממוצע במדגם האמריקאי נמוך בצורה מובהקת.

לעומת זאת, השוואה בין ממוצע ערך הסף התחתון עבור שכירים במדגם האמריקאי לעומת שכירים במדגם הישראלי, אינה מצביעה על הבדלים מובהקים כלשהם.

ממצאים אלו תומכים בצורה חזקה בטענתנו, המובעת כאמצעות המודל התיאורטי, כי קביעת גודלו של תחום ה-"remote" מושפעת ממידת החשיפה של מבקרים לסיכון מתביעות משפטיות בגין רשלנות מקצועית.

באשר לערך הסף העליון, לא נמצאו הבדלים מובהקים כלשהם בין ממוצע ההערכות ההסתברותיות של שותפים לבין זה של שכירים במדגם האמריקאי או במדגם הישראלי.

תוצאות דומות מתקבלות כאשר משווים את ממוצע ערך הסף העליון של שותפים במדגם האמריקאי לזה של שותפים במדגם הישראלי, או בין שכירים במדגם האמריקאי לבין שכירים במדגם הישראלי.

ממצאים אלו תומכים בטענה השנייה שנגזרה מהמודל התיאורטי, לפיה בממוצע אין הבדל בין שותפים לבין שכירים בקביעת תחום ה-"probable". גם תוצאה זו עיקבית עם הנחתנו לפיה בחירת ערך הסף מושפעת ממידת החשיפה לסיכון, ולפיכך במקום בו הסיכון נמוך אין סיבה לשוני מהותי בין האוכלוסיות של שותפים ושכירים.

(ו) במחקר זה הוצגו כשלים מהותיים בתקינה החשבונאית העוסקת במדידה ודיווח של "תלויות". כשלים אלו נובעים, לדעתנו, בראש ובראשונה מהעדר קביעות נומריות מדוייקות של שלשת התחומים ההסתברותיים. עבודה זו מציגה בפרק 5 הצעות לשיפורים לתקינה הקיימת, בעיקר ככל שהדבר קשור לפן ההסתברותי, תוך דיון ביתרונות ובחסרונות שינבעו מהם.

2. העקרונות התיאורטיים המשמשים כבסיס למחקר, ומודל החלטה תיאורטי

א. העקרונות התיאורטיים

ההנחה הבסיסית המשמשת כיסוד למחקר זה הינה כי למבקרים רואי החשבון, קיימת הערכה נומרית (סובייקטיבית) של התחומים ההסתברותיים, הערכה שאינה משתנה על פני זמן ו/או בהתאם לנסיבות.

ללא הנחה זו אין כל בסיס למחקר אמפירי שמטרתו ל"שאוב" מרואי חשבון את הערכותיהם על תחומי ההסתברות, שהרי אם הערכות אלו תלויות בנסיבות (שתפורטנה) ו/או בזמן, אין לדיווח על נתונים, כאלו או אחרים, משמעות גלובלית ממנה ניתן להפיק מסקנה כלשהי.

הנחה זו אינה טריביאלית משום ששיקולים כלכליים של רואה חשבון רציונאלי, המבוססים, למשל, על מקסימיזציה של תוחלת-תועלת (expected utility maximization) גוררים אמוץ ערכים נומריים המשתנים בהתאם לנסיבות (לדוגמא: התלות הכלכלית בלקוח, תוצאות הפעילות של הלקוח וכו').

לפיכך, אימוץ הנחה זו לפיה לרואי החשבון ערכים נומריים קבועים של התחומים ההסתברותיים, דורש מתן הסברים משכנעים, הסברים שיש בהם כדי לגשר על הסטייה המיוחסת למבקרים מהאופטימום הכלכלי שלהם.

ואומנם, קיימים מספר הסברים אפשריים לכך שרואי חשבון מוכנים לאמץ ערכים נומריים קבועים על אף שהדבר כרוך בסטייה מהאופטימום הכלכלי שלהם:

(א) היושר המקצועי של רואי החשבון, לרבות הדרישה החוקית מרואי חשבון לאי-תלות בלקוח, מביאים לכך שאלה ישמרו על אמינות מקצועית ויאמצו הערכות הסתברותיות קבועות. ברור גם כי אלמנט זה צופן בחובו את חששם של המבקרים מ"עונשו של החוק" ומאובדן מוניטין (על כל ההשלכות הכלכליות שיש לכך על רואה החשבון).

(ב) המבקרים שואפים לאותת ללקוחותיהם כי הם אינם "גמישים" בישום כללי החשבונאות והביקורת, ומקפידים לשמור על אי-תלותם. על ידי כך הם מקטינים את כח המיקוח של הלקוחות כלפיהם בנושאים אחרים, ומקטינים את הסיכון הכולל הכרוך עבורם בעבודת הביקורת (עקב "כשל בקורת").

(ג) בגלל הרצון להמנע מהסיבוכיות (complexity) הכרוכה בחישוב מחדש, כל פעם בהתאם לנסיבות, של הערכים הנומריים, מעדיפים המבקרים לאמץ ערכים קבועים שעל מהותם ומשמעותם הם חשבו ארוכות בעבר.

בנוסף לכך, עיון מדוקדק במכניזם הדיווח על "תלויות" מלמד כי סטיה אפשרית, ex-post, של רואי החשבון מהאופטימום הכלכלי שלהם לא תהיה, ככל הנראה גדולה גם מהסיבה הבאה:

רואי החשבון מקבלים (בדרך כלל) את אומדן ההסתברות של "תלויה" ספציפית מההנהלה, ממומחים שונים, ומיועציה המשפטיים. לפיכך, יכול רואה חשבון הן להצמד לערכים קבועים והן להשביע את רצון הלקוח; כל שהלקוח נדרש לעשות הוא לגרום לכך שיועציו המשפטיים יתנו לרואה החשבון אומדן הסתברותי הנופל מתחת לערך הנומרי (של ה-"remote") של המבקר.

בדרך זו רואה החשבון שומר על עקרונותיו; הלקוח שבע רצון, שהרי ה"תלויה" אינה מדווחת; וכל הסיכון עובר אל היועצים המשפטיים ושם-כמעט נמוג⁽¹⁾.

לסיכום, ההסברים הנ"ל מצביעים על כך כי קיימת הצדקה בעלת אופי כלכלי רציונלי להנחת היסוד של מחקר זה. מן הראוי להבהיר כי הנחה זו התאשרה הן משיחות עם אנשי מקצוע, הן מהעובדה שאנשי מקצוע דיווחו על תחומי הסתברות קבועים ללא קושי וללא דרישה להגדיר עבורם תרחישים שונים של נסיבות, והן מהעובדה שמרבית אנשי המקצוע (בארה"ב) שהשתתפו במחקר, לא שינו את דיווחם לגבי תחומי ההסתברות גם כאשר הוגדרו עבורם נסיבות שונות של רווח/הפסד של התאגיד המדווח.

(1) דרך העבודה המקובלת כיום, לפיה היועץ המשפטי מעביר הערכה מילולית בלבד והמבקר מאמץ אותה ועל-פיה קובע דרך טיפול ב"תלויה", מגדילה מאוד יכולת המניפולציה. אנו נמליץ על יצירת מנגנון "המכריח" את ספקי האינפורמציה הקשורה ל"תלויות" לדווח על הערך "האמיתי" הנחזה על ידם, באמצעות יצירת מנגנון תמריצים הולם.

בהינתן הנחה זו בדבר קיום ערכים קבועים של שלשת תחומי ההסתברות אצל כל אחד מרואי-החשבון, אנו טוענים כי רואה חשבון רציונאלי בוחר את שני ערכי הסף שלו x ו- y המפרידים בין שלשת תחומי ההסתברות (כאשר x מסמן את ערך הסף התחתון ב- $\%$ המפריד בין "remote" לבין "reasonably-possible", ואילו y מסמן את ערך הסף העליון ב- $\%$ המפריד בין "reasonably-possible" לבין "probable"), תוך שימוש במכניזם לקבלת החלטות הלוקח בחשבון את שני הגורמים הבאים:

- (א) מידת השימושיות (usefulness) של המידע החשבונאי בדו"חות הכספיים
- (ב) הסיכון לתביעה משפטית כנגד המבקר עקב כשל ביקורת (audit failure).

נפרט להלן כל אחד מהגורמים הללו:

(א) מידת השימושיות של המידע החשבונאי:

SFAC-1 קובע כי מטרת הדיווח הכספי היא:

"To provide information that is useful to those who make economic decisions about business enterprises..." [FASB, 1978, par. 28].

כמו כן, [1970] APB Statement 4 קובע כי:

"Information should be presented in a way that facilitates understanding and avoids erroneous implications,..,but not by so much information that important matters are buried in a mass of trivia" [AICPA, 1970, par 106].

היינו, על פי התקינה האמריקאית (ולמעשה גם על פי תקנים אחרים), יש לספק מידע שימושי לקוראי הדו"חות. יחד עם זאת, גודש מידע עלול להפוך את הדו"חות הכספיים ללא שימושיים, מכיוון שגודש המידע יקשה על עיבוד יעיל ובזמן אמת של המידע הרלבנטי.

שקול נוסף הקשור במתן מידע בדו"חות הכספיים אודות "תלויות" הינו זה המתייחס לעלות המידע המסופק כיחס לתועלת שניתן להפיק משימוש בו. כידוע ממסמכי העקרונות האמריקאיים, כמו גם מתוך הגיון כלכלי פשוט, כלל בסיסי באספקת מידע, ולמעשה באספקת כל מוצר כלכלי אחר, הינו שהעלות שכרוכה באספקתו לא תעלה על התועלת ממנו, כאשר עלות של מידע, פורשה במסמכי העקרונות, בראייה רחבה, היינו- לרבות עלות עקיפה.

לפיכך, יש לשקול את הצורך בגילוי "תלויות" גם לאור הנזק שיכול להגרם בעטיו של הגילוי לחברה ולבעלי מניותיה.

מעניין לציין שמכלול השיקולים הקשור בדיווח אודות "תלויות", כפי שהוסבר לעיל, חופף לשיקולים הקשורים להגדרת מושג ה"גילוי הנאות", כאשר כיום כבר ידוע כי מושג זה הינו מושג אמורפי, התלוי בזמן ובמקום, ולעיתים נקבע רק ב"ראייה שלאחר מעשה". והחשוב מכל, זהו מושג האמור לשקלל בצורה אופטימלית בין האלמנטים הסותרים שנמנו לעיל.

ראויה לציין, בהקשר זה של "גילוי נאות", העובדה שלקיחה בכלל חשבון של העלויות העקיפות הנובעות מאספקת אינפורמציה, אומץ ברמות שונות גם בישראל. כך למשל, בהוראות המפקח על הבנקים, שהן המחייבות על פי דין לעניין דיווח כספי של בנקים, נקבע כי המפקח יכול לפטור בנק מגילוי פרט בדו"חותיו הכספיים אם בגילוי הפרט יהיה כדי להזיק לבנק, למשקיעים או למפקידים. היינו, למפקח סמכות לתת לבנק פטור מגילוי ענין בדו"חותיו הכספיים מקום בו גילוי זה עלול להזיק. לעומת זאת בתקנות ניירות ערך, שהן המסדירות את כללי הדיווח של חברות ציבוריות, ניתנה לרשות לניירות ערך הסמכות לתת לתאגיד המדווח פטור מגילוי ענין מסויים בדו"חות הכספיים רק במידה והגילוי מסכן סוד מסחרי של התאגיד, וזאת בלבד שאין המדובר במידע החשוב למשקיע הסביר. היינו, בתקנות ניירות ערך ננקטה גישה מצמצמת יותר מאשר בהוראות המפקח על הבנקים, גישה המעדיפה גילוי נאות למשקיע גם במחיר של פגיעה בחברה המדווחת ובבעלי מניותיה הנוכחיים.

משעמדנו על הכללים הבסיסיים שהותוו בתיאוריה החשבונאית ביחס לאספקת מידע חשבונאי נבחן את האמור בהקשר הישיר של "תלויות".

כאשר x , ערך הסף התחתון, שואף ל 0% כל ה"תלויות" תדווחנה והשימושיות של הדו"חות הכספיים עלולה להפגע באופן משמעותי ביותר מכיוון שגודש המידע, שבחלקו אף אינו רלבנטי, מקטין באופן משמעותי את יכולתו של המשתמש לנתח את הדו"חות לצורך קבלת החלטות באופן מיידי. לעומת זאת, כאשר x שואף ל-100%, אין כלל דיווח על "תלויות", וברור שבנסיבות אלו מידע בעל ערך מושמט מהדו"חות הכספיים, דבר שגם כן עלול להקטין באופן משמעותי את השימושיות של הדו"חות הכספיים.

בדומה, ככל שערך הסף התחתון נמוך יותר, כך גדולה יותר מידת החשיפה של סודות התאגיד למתחרים, ואלה יכולים לעשות שימוש בדו"חותיו הכספיים של התאגיד על-מנת להראות (בביהמ"ש, למשל) שגם בראיתו של התאגיד, ההסתברות שיפסיד כהליך משפטי הינה יותר מ-"remote" שהרי אחרת לא היה נותן גילוי ל"תלויה".

מכאן ברור כי x , ערך הסף התחתון, הינו בין 0% ל-100% ואינו ערך הנמצא באחד הקצוות. כשכפי שכבר ראינו, הבחנה זו מבוססת הן על השיקול של כמות האינפורמציה המועילה, והן על השיקול של מתן אינפורמציה המזיקה לעסק לעומת הצורך במתן גילוי נאות.

משיקולים דומים נגיע למסקנות דומות גם ביחס ל- y , ערך הסף העליון. כאשר הערך של y מתקרב לערך של x אזי כל "תלויות" אשר ידווחו ע"י התאגיד ירשמו כהפרשה בדו"חות הכספיים. לעומת זאת, כאשר y שואף ל-100%, כל התלויות שידווחו ע"י התאגיד ירשמו כהערות בבאורים. יש לציין, לפיכך, כי הקביעה המדוייקת של y היא פחות קריטית למשתמש בדו"חות הכספיים, יחסית לקביעה מדוייקת של x . הסיבה לכך ברורה: ערכו של y קובע את צורת הדיווח, ואילו ערכו של x קובע האם בכלל יהיה או לא יהיה דיווח של "תלויה".

(ב) הסיכון לתביעה משפטית כנגד המבקר עקב כשל ביקורת

ההחלטה להשמיט "תלויה" מסויימת מהדו"חות הכספיים עלולה לגרור בעתיד תביעה משפטית בגין רשלנות כנגד רואה החשבון המבקר במידה ויתברר כי החלטה זו היתה שגויה והוא לא הסתייג מהחלטה זו. (1) לפיכך, ככל שרואה החשבון נותן את הסכמתו לדיווח על פחות "תלויות", כך גדל הסיכון שלו ל"כשל ביקורת". מכאן קל להשתכנע כי הסיכון שנוטל על עצמו רואה החשבון הינו פונקציה עולה בערך הסף התחתון (x). היינו, ככל שערך הסף התחתון גבוה יותר, פחות "תלויות" מדווחות והסיכון גדל.

(1) בהקשר של מחקרם של Pierre and Anderson (1984), טעות מסוג זה מויינה בקטגוריה של:

"errors in the interpretation of generally accepted auditing standards or in the interpretation of generally accepted accounting principles" (p. 250).

כאשר דנים בסיכון של המבקר מן הראוי להבחין בין שותפים לשכירים במשרדים לראיית חשבון. הן במציאות הישראלית והן במציאות האמריקאית, שכירים כמעט שאינם נושאים בסיכון של תביעות משפטיות בגין רשלנות. מרבית הסיכון מוטל על כתפיהם של השותפים - הן הסיכון האזרחי והן הסיכון הפלילי. זאת כמובן למעט סיכון מסויים של פיטורים בו נושאים השכירים. בעוד אשר השכירים אינם נושאים כמעט בסיכון הרי שפעולתם עלולה לחשוף את השותפים לסיכון. ניתן לכן להניח כי רק השותפים הם אלו הנושאים בסיכון בגין אי-דיווח של "תלויות".

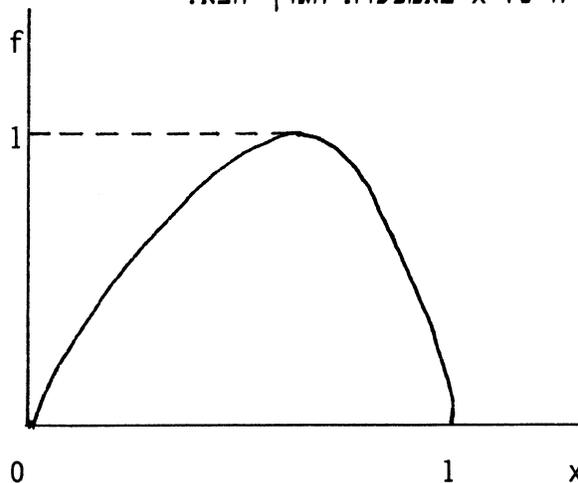
משעמדנו על השיקולים המניעים את הבחירה של ערכי הסף הקבועים $(x$ ו- y) נתארם במודל מתימטי פשוט. אין אנו מתיימרים לומר כי זהו המודל היחיד הקיים לתיאור הסוגיה או אף לומר כי זהו המודל המתאים ביותר. כל כוונתנו הינה לתת ביטוי אנליטי למכלול השיקולים שהועלו, ובאמצעות המודל לתת הן תחושה לגבי התנהגות המבקרים בבואם לבחור את ערכי הסף שלהם x ו- y , והן מסגרת נורמטיבית לממצאים האמפיריים.

ב. הצגה פורמלית של מודל ההחלטה התיאורטי

אנו מגדירים באמצעות $f(x,y)$ את רמת השימושיות של המידע החשבונאי כפונקציה של ערך הסף התחתון (x) וערך הסף העליון (y) (כשכל הגורמים האחרים קבועים).

אנו מניחים כי $f(x,y)$ מקבלת ערכים בתחום $[0,1]$, וכי f הינה פונקציה רציפה, גזירה ברציפות וקעורה (concave) בשני הארגומנטים שלה.

ניתן לתאר את f כפונקציה של x באמצעות הגרף הבא:

טענה ראשונה: שותפים מתנהגים בצורה יותר שמרנית מאשר שכירים בקביעת תחום ה-"remote. כלומר:

$$(שכירים) \hat{x} \leq x^* \text{ (שותפים)}$$

טענה שנייה: לא קיים יחס בכיוון אחד בלבד בין ערך הסף העליון האופטימלי של שותפים (y^*) לערך הסף העליון האופטימלי של שכירים (\hat{y}). עשויים להיות מקרים בהם האחד גדול יותר, ומקרים אחרים בהם השני גדול יותר. מכיוון שלא קיימת, א-פריורי, העדפה בכיוון כל שהוא, מסקנתנו היא כי בממוצע ערך הסף העליון של שותפים (y^*) שווה לערך הסף העליון של שכירים (\hat{y}).

ההוכחות הפורמליות של שתי טענות אלו מובאות בנספח ב' (1).

כפי שניזכר לראות בפרק 4, שתי הטענות הנ"ל נתמכות בצורה מובהקת ע"י הממצאים האמפיריים.

(1) לנוחות הקורא שאינו בעל השכלה מתמטית מספקת, נציין כי ההוכחות הפורמליות אינן מהוות תנאי כלשהו להבנת המחקר ומסקנותיו.

3. מתודולוגיית המחקר האמפירי

א. בחירת המדגם ומאפייניו

המחקר האמפירי מבוסס על תשובות לשאלונים שהופצו על ידינו לאנשי מקצוע בשותפויות לראיית חשבון בארה"ב ובישראל.

בארה"ב יצרנו קשר עם שותף בכיר בכל פירמה, שהתבקש לחלק את השאלון לשותפים ולשכירים על פי שני הקריטריונים הבאים:

(א) מקבלי השאלון הינם רואי חשבון (בעלי רשיון) המעורבים באורח פעיל בכיצוע עבודות ביקורת.

(ב) מקבלי השאלון אינם מעורבים באותם תיקי ביקורת בו זמנית, וככל האפשר יש להם השקפות מקצועיות עצמאיות בנוגע לשאלות המחקר.

בישראל פעלנו עם חלק מהמשרדים באותה שיטה כבארה"ב, ועם חלק אחר פעלנו ב"הפצה ישירה" על סמך היכרותנו את מקבלי השאלון ומתוך ידיעה שהם עונים על שני הקריטריונים לעיל. למשתתפי המחקר הן בישראל והן בארה"ב הובטחה שמירת סודיות מלאה.

מאפיינים איכותיים של אנשי המקצוע שנכללו במדגם מוצגים בטבלה מס. 1, ומפורטים להלן:

המדגם בארה"ב: מורכב מ-86 אנשי מקצוע. מתוכם, 39 שותפים עם ותק ממוצע בבקורת של 20.9 שנים, ו- 47 שכירים עם ותק ממוצע בבקורת של 11 שנים. 65 מאנשי המקצוע הללו באים מתוך חמשת המשרדים הגדולים ביותר (מתוך ה-"Big-Six"), ולהם ותק ממוצע בבקורת של 13.9 שנים. מתוך 65 נשאלים אלו, 28 הינם שותפים עם ותק ממוצע בבקורת של 20.1 שנים, ו- 37 הינם שכירים עם ותק ממוצע בבקורת של 9.2 שנים. יתרת הנבדקים - 21 אנשי מקצוע, הינם מ-13 משרדים מקומיים באזור העיר ניו יורק⁽¹⁾ בגודל בינוני וקטן, עם ותק ממוצע בבקורת של 20.3 שנים. מתוכם, 11 שותפים עם ותק ממוצע בבקורת של 22.8 שנים ו- 10 שכירים עם ותק ממוצע בבקורת של 17.5 שנים.

(1) מתוך 40 שותפויות מקומיות לראיית חשבון אליהן פנינו.

המדגם הישראלי: מורכב מ-47 אנשי מקצוע. מתוכם 24 שותפים עם ותק ממוצע בבקורת של 18.6 שנים, ו-23 שכירים עם ותק ממוצע בבקורת של 9.9 שנים. 32 מאנשי המקצוע הללו באים מתוך שמונה מהמשרדים הגדולים בישראל⁽¹⁾ ולהם ותק ממוצע בבקורת של 16 שנים. מתוך 32 נשאלים אלו, 14 הינם שותפים עם ותק ממוצע בבקורת של 22.4 שנים, ו-18 הינם שכירים עם ותק ממוצע בבקורת של 11.1 שנים. יתרת הנבדקים - 15 אנשי מקצוע, הינם מ-14 משרדים בגודל בינוני וקטן⁽²⁾ עם ותק ממוצע בבקורת של 10.7 שנים. מתוכם 10 שותפים עם ותק ממוצע בבקורת של 13.2 שנים ו-5 שכירים עם ותק ממוצע בבקורת של 5.6 שנים.

ב. שאלות המחקר המרכזיות

כפי שכבר צויין, מטרתו המרכזית של המחקר האמפירי הינה לאמוד את ההסתברויות אותן מייחסים המבקרים לשלשת התחומים ההסתברותיים שהותוו מילולית ב SFAS-5. למטרה זאת, השאלה המרכזית בשאלון שהופץ הציגה בפני הנשאלים סולם הסתברויות שהכיל ערכים מ 0% עד 100% במרווחים של 5%. כל נשאל התבקש לאמוד את שלשת התחומים ההסתברותיים ובהתאם לכך לסמן על סולם ההסתברויות את ערך הסף התחתון, x , ואת ערך הסף העליון, y , המפרידים בין שלשת התחומים, וזאת תוך התעלמות מכל שיקול הנוגע לרמת הרווח/הפסד של החברה המבוקרת.

בשאלה נפרדת התבקש כל נשאל להעריך מחדש את קביעותיו לעיל, אך הפעם תוך התחשבות ברמת הרווח/הפסד של החברה המבוקרת באותה שנה בה קיימת "תלויית-הפסד" בסכום מהותי. בפני הנשאל הוצגו בהקשר זה ארבע אפשרויות: (א) רווח שנתי גבוה; (ב) רווח שנתי נמוך; (ג) הפסד שנתי גבוה; (ד) הפסד שנתי נמוך.

שאלות אחרות בשאלון עסקו בדרך בה מפרשים המבקרים ביאורים העוסקים ב"תלויות" - ביאורים אותם ליקטנו מדו"חות כספיים שפורסמו לציבור.

(1) שותפות ישראלית לראיית חשבון מוגדרת כ"גדולה" אם היא מעסיקה לפחות 40 אנשי מקצוע. על פי כלל זה ישנן בישראל כ-11 שותפויות גדולות.

(2) מתוך 18 שותפויות לראיית חשבון אליהן פנינו.

4. תוצאות אמפיריות

א. ניתוח התוצאות עבור המדגם האמריקאי ועבור המדגם הישראלי

בטבלה מס. 2 מוצגים הממוצע, סטית התקן, ורווחים ברי סמך (ברמת מובהקות של 95%) עבור ערך הסף התחתון (x) וערך הסף העליון (y), בהתאמה, עבור כל אחד משני המדגמים.

התוצאות מראות כי ערך הסף התחתון של המבקרים בארה"ב הינו בממוצע 22%, ועבור המבקרים בישראל הממוצע הוא 24.5%. מבחן t עבור הבדלים בין שני הממוצעים מראה כי התוצאות הללו אינן שונות באופן מובהק זו מזו ($t=1.16$). יתרה מכך, מבחן F לבדיקת הבדלים בין שונויות של שתי אוכלוסיות מלמד אף הוא כי סטיות התקן של תצפיות ערך הסף התחתון דומות מבחינה סטטיסטית בין שני המדגמים. לבסוף, מבחן חי-בריבוע למדידת התאמה בין התפלגויות (χ^2 test for goodness of fit) מצביע על כך כי לא ניתן לדחות את השערת האפס כי התפלגות תשובות הנשאלים ביחס לערך הסף התחתון בארה"ב, וההתפלגות המקבילה בישראל מתאימות שתיהן להתפלגות נורמלית.

ממכלול התוצאות הנ"ל מתקבלת התוצאה המפתיעה כי התפלגות התשובות ביחס לערך הסף התחתון דומה בשני המדגמים.

באשר לערך הסף העליון (y), הממוצע הוא 74.4% במדגם האמריקאי ו-72.1% במדגם הישראלי. מבחן t מלמד כי גם כאן ההבדל בין שני הממוצעים אלו אינו מובהק מבחינה סטטיסטית ($t=-1.08$). בדומה, מבחן F מראה כי סטיות התקן של תצפיות ערך הסף העליון דומות מבחינה סטטיסטית בין שני המדגמים. אולם, בשונה מערך הסף התחתון, על פי מבחן חי-ברבוע, רק התפלגות התצפיות של המדגם האמריקאי תואמת להתפלגות נורמלית. לגבי התפלגות תצפיות ערך הסף העליון במדגם הישראלי, מבחן חי-ברבוע מצביע על כך כי יש לדחות את ההשערה כי ההתפלגות מתאימה להתפלגות נורמלית.

מאחר וממוצע ערכי הסף במדגם שונה כמעט תמיד מהממוצע באוכלוסיה, חשוב לחשב גם רווחים ברי סמך. רווח בר סמך ברמת מובהקות של 95% מצוין שישנו סיכוי של 5% בלבד שערך הממוצע האמיתי של האוכלוסיה אינו בתוך תחום הרווח בר סמך.

מתצפיות שני המדגמים מתקבל כי ההסתברות שממוצע ערך הסף התחתון תהיה מתחת ל-19.8% באוכלוסיית המבקרים האמריקאית, ומתחת ל-20.9% באוכלוסיית המבקרים הישראלית, היא 2.5% בלבד.

בדומה, ההסתברות שממוצע ערך הסף העליון תהיה מעל 76.6% באוכלוסיית המבקרים האמריקאית, ומעל 75.6% באוכלוסיית המבקרים הישראלית, אינה עולה אף היא על 2.5%.

ממצאים אלו ניתן להסיק שתי מסקנות חשובות:

(א) בממוצע, מבקרים בישראל ובארה"ב מתייחסים להפסדים תלויים שההסתברות שלהם 20% או פחות כ"קלושים" ("remote") אשר אינם מחייבים גילוי בדו"חות הכספיים.

(ב) בממוצע, מבקרים בישראל ובארה"ב מתייחסים להפסדים תלויים שההסתברות שלהם 76% או יותר כוודאיים ("Probable") אשר מחייבים הפרשה בדו"חות הכספיים.

ראוי עם זאת להדגיש, כפי שצפינו בתחילת המחקר, טווח התשובות הן ביחס לערך הסף התחתון והן ביחס לערך הסף העליון, הן במדגם הישראלי והן במדגם האמריקאי היה גדול ביותר. היינו, קיימת שונות גבוהה בין אנשי המקצוע ביחס לפירוש המינוח ההסתברותי של SFAS-5. עבור ערך הסף התחתון התקבלו ערכים בטווח שבין 5% ל-55%, ואילו עבור ערך הסף העליון התקבלו ערכים בטווח שבין 50% ל-90%. בהקשר זה ראוי לחזור ולהזכיר כי גם במחקרים קודמים שנעשו בתחומים אחרים לחלוטין ואשר בדקו מהם הערכים הנומריים שאנשים מייחסים לכיטויים מילוליים בעלי תוכן הסתברותי, התגלתה תופעה זו של תחום תשובות רחב ביותר. [ראה Marom, 1982, ו-Lichtenstein and Newman, 1967].

הנה כי כן, מסקנה מהותית העולה מהמחקר, המאששת את אחד החששות הבסיסיים שלנו, הינה כי שלשת התחומים ההסתברותיים שהוגדרו והותוו ב-SFAS-5 ניתנים לפרשנות ואינטרפרטציה נרחבת ע"י אנשי המקצוע בחשבונאות.

התוצאות שהתקבלו, לפיהן ההתפלגויות של ערכי הסף בישראל ובארה"ב "חופפות סטטיסטית" זו לזו, ו"דומות סטטיסטית" להתפלגות נורמלית (למעט המקרה של ערך הסף העליון עבור המדגם הישראלי), מעוררות לפחות אפריורי, תמיהה מסויימת. זאת משום שהמדובר במדגמים בלתי-תלויים של אנשי מקצוע שהיו מעורבים בבקורת לקוחות שונים, כאשר במקביל ידוע לנו כי אין פרסום מקצועי או אף הנחיות של משרד כלשהו (לפחות במשרדים הגדולים שנכללו במדגם) הקובעים ערכים נומריים לערכי הסף.

נראה כי הסבר אפשרי למימצאים אלו הוא שאנשי המקצוע בשתי הארצות אמנם משתמשים במודל האיכותי שתואר בפרק הקודם. היינו, הם מנסים להביא למכסימום את רמת השימושיות של המידע החשבונאי בהינתן האילוף לגבי רמת הסיכון מתביעות משפטיות, זאת כאשר יש ביניהם הסכמה במידה רבה לגבי הפונקציות f ו- m . הסבר אחר, מציאותי יותר, מבוסס על כך שמשרדים רבים לראיית חשבון, הן בישראל, והן בארה"ב, עובדים בצורה הדוקה מול הרשויות לניירות ערך (sec). בדיונים מול רשויות אלו נידונים חדשות לבקרים עניינים הקשורים ל"תלויות", כך שלציבור אנשי המקצוע העובד אל מול הרשויות יש התרשמות מהם ערכי הסף בעיני הרשויות. על מנת להשלים את ההסבר נותר להראות כי לרשויות בישראל ובארה"ב יש פרספציות דומות של ערכי הסף. אם כי לא בדקנו טענה זו באורח אמפירי, נראה לנו כי השערה זו בעלת ביסוס, בעיקר בשל ההשענות הגוברת של הרשות הישראלית לני"ע על ה- sec האמריקאי וקביעותיו.

כהסבר אלטרנטיבי נוסף ניתן לומר כי הזרימה השוטפת של חומר מקצועי עיוני ומעשי מארה"ב לישראל (כמו גם מארצות אחרות), המוטמע היטב במשרדים השונים (כין השאר גם באמצעות ספרות דוגמת ה- trends & techniques), היא התורמת לדמיון בהתפלגויות.

כהערת אגב ראוי לציין, שבהנתן הדמיון של ההתפלגויות המתאימות בארה"ב ובישראל להתפלגות הנורמלית וזו לזו, היה זה סביר שהמוצע וסטיית התקן של ההתפלגויות בישראל ובארה"ב יהיו זהים סטטיסטית, שכן כידוע התפלגות נורמלית ניתנת לאפיון מלא על ידי שני המומנטים הראשונים בלבד.

ב. הבחנה בין שותפים לשכירים

הטענה הראשונה שנגזרה מהמודל התאורטי שהוצג בפרק 2 העלתה כי שותפים, בהיותם חשופים לתביעות משפטיות בגין רשלנות, יתנהגו בצורה יותר שמרנית, בהשוואה לשכירים, בקביעת תחום ה- "remote". לאור הממצאים שהוצגו בסעיף ב' - (3) של פרק 1, טענה זו רלבנטית בעיקר לאנשי המקצוע בארה"ב, אך לא בישראל.

לבדיקה אמפירית של טענה זו חולק המדגם בכל מדינה לשתי תת-קבוצות: האחת של שותפים והשניה של שכירים במשרדים לראיית חשבון. התוצאות מוצגות בטבלה 3 במתכונת דומה להצגה בטבלה 2. בחלק העליון של הטבלה מוצגות התוצאות עבור המדגם האמריקאי ובחלק התחתון עבור המדגם הישראלי. הממצאים עבור המדגם האמריקאי מצביעים על כך כי ממוצע ערך הסף התחתון של שותפים נמוך בצורה מובהקת מבחינה סטטיסטית בהשוואה לממוצע ערך הסף התחתון של שכירים (18.5% לעומת 24.9%, בהתאמה, עם t - סטטיסטי של 3.07 בין שני הממוצעים, ברמת מובהקות של 1%).

לעומת זאת, עבור המדגם הישראלי אין הבדל מובהק מבחינה סטטיסטית בין ממוצע ערך הסף התחתון של שותפים לבין זה של שכירים (25.0% לעומת 23.9%, בהתאמה, עם t - סטטיסטי של 0.29 בלבד עבור ההבדלים בין שני הממוצעים).

השוואה בין ממוצע ערך הסף התחתון עבור שותפים במדגם האמריקאי לעומת שותפים במדגם הישראלי, מראה כי הממוצע במדגם האמריקאי נמוך בצורה מובהקת (18.5% לעומת 25.0%, בהתאמה, עם t - סטטיסטי של 2.46) (לא מוצג בטבלה 3) עבור ההבדל בין שני הממוצעים, ברמת מובהקות של 1%).

לעומת זאת, השוואה בין ממוצע ערך הסף התחתון עבור שכירים במדגם האמריקאי לעומת שכירים במדגם הישראלי, אינה מצביעה על הבדלים מובהקים כלשהם (24.9% לעומת 23.9%, בהתאמה). לפיכך, מתקבל כי ממוצע ערך הסף התחתון הן של שכירים והן של שותפים במדגם הישראלי דומה סטטיסטית לממוצע ערך הסף התחתון של שכירים במדגם האמריקאי.

ממצאים אלו תומכים בצורה חזקה בטענה כי קביעת גודלו של תחום ה- "remote" מושפעת ממידת החשיפה של מבקרים לסיכון מתביעות משפטיות בגין רשלנות מקצועית.

באשר לערך הסף העליון, לא נמצאו הבדלים מובהקים כלשהם בין ממוצע ההערכות ההסתברותיות של שותפים לבין זה של שכירים במדגם האמריקאי (76.2% לעומת 73.0%, בהתאמה, עם t - סטטיסטי של 1.38), או במדגם הישראלי (72.5% לעומת 71.7%, בהתאמה, עם t - סטטיסטי של 0.21).

תוצאות דומות מתקבלות כאשר משווים את ממוצע ערך הסף העליון של שותפים במדגם האמריקאי לזה של שותפים במדגם הישראלי (76.2% לעומת 72.5% בהתאמה, עם t - סטטיסטי של 1.17), או בין שכירים במדגם האמריקאי לבין שכירים במדגם הישראלי (73.0% לעומת 71.7%, בהתאמה, עם t - סטטיסטי של 0.42).

ממצאים אלו תומכים בטענה השניה שנגזרה מהמודל התאורטי שהוצג בפרק 2, לפיה בממוצע אין הבדל בין שותפים לבין שכירים בקביעת תחום ה - "probable".

גם תוצאות אלו תומכות בצורה חזקה בהנחה ששימשה אותנו במודל התיאורטי, לפיה בחירת ערך הסף מושפעת ממידת החשיפה לסיכון, וכי מקום בו הסיכון נמוך אין סיבה לשוני מהותי בין האוכלוסיות של שותפים ושכירים.

ג. השפעת גודל המשרד לראיית חשבון על התוצאות

בספרות החשבונאית נידון כבר הקשר בין גודלו של המשרד המבקר, איכות הביקורת, והסיכון לכשל ביקורת. כך לדוגמא, DeAngelo (1981) טענה כי פירמות גדולות יותר לראיית חשבון מספקות רמת איכות גבוהה יותר של שירותי ביקורת, ולפיכך יש להן תמריץ רב יותר להביא למינימום את כשל הביקורת כדי לשמור על המוניטין שצברו.

מחקרים אחרים [Pierre and Anderson, 1984; Palmrose, 1988] טענו כי פירמות גדולות יותר לראיית חשבון פגיעות יותר לתביעות על רקע של "כשל ביקורת", וזאת מהסיבה שהן בעלות הון רב יותר ובעלות כיסוי ביטוחי גבוה יותר. מספרות זו עולה כי למבקרים במשרדים גדולים יש תמריץ רב יותר לנקוט בגישה שמרנית יותר מאשר למבקרים במשרדים הקטנים והבינוניים במיוחד בקביעת תחום ה - "remote". אם הדבר אומנם כך, אזי התוצאות הקודמות (לפיהן ממוצע ערך הסף התחתון נמוך אצל שותפים לעומת שכירים במדגם האמריקאי) עשויות להיות מושפעות מגודל הפירמה.

על מנת להתחקות אחר אפשרות זו, אמדנו את משוואת הרגרסיה הבאה:

$$x_j = b_0 + b_1 \cdot \text{PARTNER}_j + b_2 \cdot \text{SIZE}_j + e_j$$

כאשר:

x_j = ערך הסף התחתון עבור משיב j ;

PARTNER_j = משתנה דמי המקבל ערך 1 אם משיב j הינו שותף, או ערך 0 אם משיב j הינו שכיר במשרד לראיית חשבון;

SIZE_j = משתנה דמי המקבל ערך 1 את משיב j מועסק בפירמה גדולה לראיית חשבון, או ערך 0 את משיב j מועסק בפירמה קטנה או בינונית;

e_j = משתנה טעות מקרי המקיים את הדרישות הרגרסיה לפי שיטת OLS;

$j = 1, 2, \dots, 86$ עבור המדגם האמריקאי, או

$j = 1, 2, \dots, 74$ עבור המדגם הישראלי.

תוצאות הרגרסיה עבור כל אחד משני המדגמים מוצגות בטבלה 4.

מהתוצאות עולה בבירור כי לגודל הפירמה אין השפעה על בחירת ערך הסף התחתון. גם כאן מתקבל כי ערך הסף התחתון במדגם האמריקאי נמוך באופן מובהק עבור שותפים לעומת זה של שכירים.

מסקנות אלו מתקבלות מהמקדם השלילי (המובהק מבחינה סטטיסטית ברמה של 1%) של המשתנה PARTNER, ומחוסר המובהקות הסטטיסטית של המשתנה SIZE עבור המדגם האמריקאי.

לבסוף, עבור המדגם הישראלי, המקדמים של שני המשתנים הנ"ל אינם מובהקים מבחינה סטטיסטית⁽¹⁾, דבר התואם את הממצאים שהוצגו בטבלה 3.

(1) לא ניתן ליחס את תוצאות הרגרסיה, עבור כל אחד מהמדגמים, לבעיה של multicollinearity בין שני המשתנים המסבירים.

מקדם המתאם (Pearson correlation coefficient) בין המשתנים PARTNER ו-SIZE הם -0.80 עבור המדגם האמריקאי, ו-0.214 עבור המדגם הישראלי. בשני המקרים מקדמי המתאם אינם מובהקים מבחינה סטטיסטית.

5. מסקנות והמלצות

במחקר זה הוצגו כשלים מהותיים בתקינה החשבונאית העוסקת במדידה ודיווח של "תלויות". כשלים אלו נובעים, לדעתנו, בראש ובראשונה מהעדר קביעות נומריות מדוייקות של שלשת התחומים ההסתברותיים. סיבה נוספת לקיום כשלים אלו נעוצה בעקרונות העומדים בבסיס הדיווח החשבונאי, אשר אינם מאפשרים להתמודד באופן נאות עם מצבי אי-ודאות, היינו, מצבים הניתנים לתיאור על ידי משתנים מקריים. עם זאת ועל אף הקשיים שתוארו, אין חולק שהממצאים שהועלו במחקר זה ובמחקרים אחרים, והכשלים שתוארו בשיטת הדיווח והמדידה הנוכחית של "תלויות", מחייבים שינוי מידי של התקינה בנושא. בפרק זה אנו נציע שיפורים לתקינה הקיימת, בעיקר ככל שהדבר קשור לפן ההסתברותי, תוך דיון ביתרונות ובחסרונות שינבעו מהם.

א. שימוש במבחן תוחלת ההפסד להחלטת הדיווח על "תלויה"

העקרון כי הדיווח החשבונאי כפוף לשיקולי מהותיות הוטמע לכל אורכה של התקינה החשבונאית, וזכה למקום של כבוד גם במסמכי העקרונות. לפיכך, גם הדיווח בנושא ה"תלויות" כפוף לקריטריון המהותיות, אולם זאת מתוך כוונה שהמהותיות תיבחן רק לגבי אותן "תלויות" שעמדו במבחן ההסתברותי. על מנת להבהיר נושא זה נתבונן בשתי "תלויות ההפסד" הטהורות⁽¹⁾ C1 ו-C2 כדלקמן:

$$C_1 = \begin{cases} -\$1,000,000 & 15\% \\ \$0 & 85\% \end{cases} \quad C_2 = \begin{cases} -\$100,000 & 80\% \\ \$0 & 20\% \end{cases}$$

זאת כאשר אנו מניחים לשם הפשטות כי הסכומים נאמדו בצורה חד-ערכית ואינם באים מתוך פונקציות התפלגות.

(1) "תלויות הפסד" תכונה "טהורה" אם התומך (support) של המשתנה המקרי המייצג אותה הוא בעל חיתוך ריק עם ציר המספרים החיובי, ובלשון פשוטה, אין היא מצביעה על רווח אפשרי.

נניח כי ערך הסף התחתון של המבקרים הינו $X=0.2$, היינו, כל "תלויות ההפסד" שהסתברותן נמוכה מ-20% מסווגות על ידי המבקרים כ-"remote" ולפיכך אינן מדווחות.

במקרה כזה ה"תלויה" C_1 אינה עומדת במבחן ההסתברותי ולא תדווח ואילו התלויה C_2 עומדת במבחן ההסתברותי, ובהנחה ש-\$100,000 הינו סכום מהותי היא תדווח בגוף הדו"חות הכספיים כהפרשה להפסדים.

נשאלת השאלה האם תוצאה כזו הינה סבירה והאם לכך נתכוונה התקינה. מקובל לחשוב שמקבלי החלטות כמו גם משקיעים למיניהם פועלים על פי מודל של מקסימיזצית תוחלת-התועלת או לפחות על פי מודל של מקסימיזצית תוחלת הרווח. אם כך, על אף שתוחלת ההפסד של C_1 הינה \$150,000 ואילו תוחלת ההפסד של C_2 הינה \$80,000 בלבד, C_1 אינה מדווחת ואילו בגין C_2 נעשית הפרשה בדו"חות הכספיים.

היינו, על פי כללי החשבונאות הנוכחיים, משקיעים הפועלים על פי הקריטריון של מקסום תוחלת הרווח אינם מקבלים את כל האינפורמציה המהותית בעיניהם (שהרי מהותיות נבחנת בעיניהם במונחי תוחלת ולא בערכים מוחלטים) ולהיפך, לעתים הם מקבלים אינפורמציה שאינה מהותית בעיניהם. החמור מכל הוא שאין המשקיעים מודעים לכך, ובכל מקרה אין הם יודעים איזו אינפורמציה מהותית אינה מובאת לידיעתם, שהרי הם אינם מודעים לערך הסף התחתון של המבקרים ושל מנהלי החברה.

ב. ייחוס ערכים נומריים לתחומים ההסתברותיים

בהתאם לממצאים שעלו מן המחקר האמפירי אנו ממליצים לגופי התקינה לקבוע כי כ-"remote" יחשב כל אירוע, שהסתברותו נופלת מתחת ל-10%, וכי כ-"probable" יחשב כל אירוע שהסתברותו עולה על 50%.

המלצתנו לגבי תחום ה-"probable" היא מן הטעמים הבאים:

(א) שימוש בערך של 50% כגבול תחתון ל-"probable" מתאים את הקריטריון למבחן של "more likely than not", שהוא קל יותר לישום ולבדיקה ואינו נושא אופי סטטיסטי מובהק.

(ב) נראה לנו כי אירוע שעשוי לקרות בסיכוי של 50% ואשר בפועל מבטא מצב לפיו יש סבירות גבוהה יותר שיקרה מאשר שלא יקרה, ראוי לדיווח נאות בגוף הדו"חות הכספיים, כך שקוראי הדו"חות והמנתחים הפיננסיים יקחו אותו בכלל חשבון בחישוב יחסים פיננסיים ובניתוחים כלכליים אחרים.

(ג) סף ה-50% עבור "probable" הוא זה שסביבו "מתייצבת" לאחרונה החשיבה החשבונאית (לדוגמא: התקינה האמריקאית בנושא מיסים על ההכנסה; קביעת ה-SEC בנושא של "תלויות" בגין הפרשות לחובות מסופקים; התקינה הישראלית העוסקת באופציות ובהתחייבויות שקבעה כי "probable" יהיה מבוסס על הסתברות של כ-50% להמרה).

המלצתנו לגבי תחום ה-"remote" היא מן מהטעמים הבאים:

(א) הערך של 10% חופף בנסיבות מסוימות למבחן המקובל של מהותיות (לדוגמא: כמקובל בתקינה העוסקת בדיווח על מגזרים, ובתקינה העוסקת בדיווח אודות לקוחות עקריים). היינו, בקובענו ערך זה כגבול שמתחתיו נסוג אירוע כ-"Remote" אנו יוצרים מעין אנאלוגיה בין "Remote" לחוסר מהותיות - אנאלוגיה, הנראית לנו כטבעית.

(ב) אנו סבורים שאין זה מן הראוי להעלים מקוראי הדו"חות אינפורמציה אודות אירועים (שליליים) שהסתברות התממשותם עולה על 10%⁽¹⁾.

ג. הצעה לכללי דיווח של "תלויות הפסד"

נסמן ב-c "תלויה טהורה" שערכיה ההסתברותיים והכספיים הם כדלקמן:

$$c = \begin{cases} -L & p \\ 0 & (1-p) \end{cases}$$

כאשר (-L) מייצג את ההפסד שעלול להתממש מה"תלויה" בהסתברות p.

(1) יתכן ויהיו כאלה שיטענו כי יש לקבוע ערך של 5% בלבד כקצה העליון של תחום ה-"remote", מתוך דרישה ליצור "זהות מלאה" עם המושג של חוסר מהותיות.

כללי הדיווח שאנו מציעים לגבי "התלויה" יהיו כדלקמן:

אם $10\% < p < 50\%$ ו- $(-L)$ הוא סכום מהותי, ינתן גילוי בביאורים.

אם $50\% < p$ ו- $(-L)$ הוא סכום מהותי, תיעשה הפרשה בדו"חות הכספיים בגובה תוחלת ההפסד. היינו, הפרשה שגובהה הינו $P(-L)$.

אם $10\% < p$ אך $P(-L)$ הוא סכום מהותי, יינתן גילוי בביאורים.

אם $10\% < p$ ו- $P(-L)$ אינו סכום מהותי, אך $-L$, אם יתממש, יהיה בגובה ההון העצמי של התאגיד ולפיכך יערער את יכולת קיומו של התאגיד כ"עסק-חי", יינתן גילוי בביאורים.

כאשר המדובר ב"תלויות" שאינן טהורות⁽¹⁾, ראוי לשים לב כי אף אם $(1-p)G + p(-L) > 0$, היינו, אף אם המדובר במונחי תוחלת ב"תלויות רווח", הדיווח יעשה על פי הכללים שתוארו לעיל. לדעתנו, אין בעובדה שתוחלת ה"תלויה" מעידה על רווח צפוי כדי להצדיק אי-דיווח של "תלויות ההפסד" - דיווח שהצורך בו נגזר מעקרון השמרנות.

עם זאת במידה ומתקיים גם $G > L$ וגם $(1-p) > p$ (היינו, ההסתברות לקרות ההפסד קטנה מ- $1/2$, כלומר, הרווח (G) יותר סביר ויותר גדול מההפסד), יינתן במסגרת הביאור אודות "תלויות ההפסד", גילוי גם ל"תלויות הרווח", אולם זאת בזהירות מירבית, ואך ורק בהקשר של "תלויות ההפסד".

ראוי לציין כי ניתן להכליל את כללי הדיווח לעיל, ל"תלויות" מורכבות יותר הניתנות ליצוג על ידי משתנה מקרי המקבל יותר משני ערכים.

(1) "תלויה לא טהורה מהצורה:

$$c = \begin{cases} -L & p \\ G & (1-p) \end{cases}$$

כאשר G מייצג "רווח תלוי" שהסתברות להתממשותו היא $(1-p)$, ואילו $-L$ מייצג כמקודם "הפסד תלוי".

דוגמא ל"תלויה" כזו היא הגשת תביעה כנגד התאגיד בסכום L , והגשת תביעה נגדית על ידי התאגיד בסכום G .

לבסוף, אנו ממליצים כי בדו"חות הכספיים (ובמכתב היועצים המשפטיים, כמוסבר בהמשך) ינתן גם מידע סטטיסטי אודות התנהגות ה"תלויות" לאורך זמן. היינו, התאגידים (והיועצים המשפטיים) ידווחו גם על "תלויות" אשר התממשו בפועל (לדוגמא: תביעות שבעניינן פורסם פסק דין), ועל צורת הדיווח שלהם בדו"חות הכספיים הקודמים (שלש עד חמש שנים אחורנית), תוך מתן הסבר לסטיות מהותיות בין המציאות (ex-post) לבין התחזית (ex-ante). בדרך זו ינתן לקוראי הדו"חות הכספיים מידע מהותי לגבי טיב האומדנים שנעשו על ידי הגורמים המעורבים בדיווח אודות "תלויות", ולאילו האחרונים ינתן תמריץ לשפר את אומדניהם ותחזיותיהם לגבי "תלויות".

משקבענו את אופי ואופן הדיווח של "תלויות", נבחנו את היתרונות הגלומים בשיטת הדיווח המוצעת:

(א) כל "תלויה" מהותית מדווחת ובמקרים חריגים בהם התממשות ההפסד עלולה להטיל ספק בקיומו של התאגיד כ"עסק-חי", גם "תלויות" אשר הסתברותן נמוכה ביותר תדווחנה. בדרך זו המהותיות נבחנת גם לגבי "תלויות" שאינן עוברות כשלעצמן את הסף ההסתברותי לדיווח. בכך אנו מציגים פתרון לבעיה שהועלתה קודם לפיה "תלויות" שתוחלת ההפסד שלהן היתה מהותית לא דווחו, ואילו אחרות שתוחלת ההפסד שלהן היתה לא מהותית, דווחו.

(ב) במקרה בו יש צורך בהפרשה בגוף הדו"חות הכספיים, היא תעשה אך ורק בסכום של תוחלת ההפסד. בכך אנו מתגברים על בעיית האגרזיה, הקיימת כיום בדו"חות הכספיים, של סכומים כספיים בעלי רמת וודאות שונה. זאת משום שעל פי הכללים הנהוגים כיום אין לקוראי הדו"חות הכספיים אפשרות להפריד בין סכומים "תלויים" לבין סכומים וודאיים הכלולים בדו"חות. לתופעה זאת יש השלכה ישירה על מנתחי הדו"חות העלולים לקבל תוצאות מוטעות⁽¹⁾.

(1) על פי התקינה הנוכחית, כאשר ההסתברות להתממשותו של הפסד תלוי הינה "probable", יש להפריש עבורו בדו"חות הכספיים; היינו, להפריש בדו"ח הרווח והפסד של החברה, וכנגדו במאזנה. מאחר ובדרך כלל אין אפשרות להפריד בין סכומים "תלויים" לסכומים ודאיים הכלולים בדו"חות, הרי שפירוש הדבר שמתבצעת בדו"חות הכספיים אגרזיה של ערכים כספיים בעלי רמת וודאות שונה, זאת מבלי שלצרכני הדו"חות יש כאמור יכולת להבחין בכך, ולהפריד בין הערכים השונים.

(ג) בשיטה הנהוגה כיום (בניגוד לשיטה המוצעת כעבודה זאת) לפיה עושים הפרשה בגין מלוא סכום אומדן ה"תלויה", ללא התייחסות לגורם ההסתברותי, יתכן והדו"חות הכספיים משקפים הפרשות יתר, ולפיכך כלולים בהם קרנות סמויות. תופעה זו בולטת במיוחד במקרים בהם כנגד התאגיד מוגשת יותר מתביעה אחת, מכיוון שמבחינה סטטיסטית תהינה תביעות שהתאגיד לא יפסיד בהן.

(ד) יצירת הפרשות המבוססות על חישובי תוחלת חודרת לאחורונה לתחום החשבונאות. נזכיר בהקשר זה עתודות פנסיוניות המחושבות בשיטות אקטואריות.

ד. שיפור דרכי האמידה של הפן ההסתברותי של "תלויות" ספציפיות

משקבענו את מנגנון הדיווח ועקרונות המדידה, נותר עדיין לדאוג לכך שהערכים ההסתברותיים והסכומים של "תלויות" ספציפיות יהיו מדויקים ככל האפשר. זוהי, כפי שצויין מלכתחילה, הבעיה הקשה ביותר, שכגינה כנראה נמנעה התקינה מקביעת ערכים נומריים לתחומים ההסתברותיים. במקרים בהם ה"תלויות" נשנות וחוזרות, אזי הסטטיסטיקה עומדת לשירותנו ואין כל בעיה אמידה משמעותית. אולם, במקרים בהם מדובר ב"תלויה" חד-פעמית בעלת נסיבות מיוחדות, מתעורר הקושי כיצד למדוד את הערכים ההסתברותיים הרלבנטיים עבורה.

כידוע, במרבית המקרים, ולבטח באותם מקרים בהם מדובר בתביעות משפטיות, האינפורמציה אודות ההסתברויות כמו גם האינפורמציה על הסכומים המעורבים, מועברים למבקרים, לפי בקשת התאגיד, על ידי היועצים המשפטיים של התאגיד. לפיכך, קיים לדעתנו ההכרח להסדיר את הקשר בין היועצים המשפטיים (ומומחים אחרים) למבקרים באופן מחייב, ובמקביל לדאוג לכך שתוטל אחריות על היועצים המשפטיים (כלפי המשתמשים בדו"חות הכספיים) בגין דיווחיהם אלה, כך שהם לא יוכלו עוד לשמש בלא ידיעתם (ובהעדר הכנה מתאימה של החשבונאות ומטרותיה), כמכשיר המסייע בידי תאגידים מסויימים להימנעות מדיווח נאות.

הצעתנו הינה לפיכך כדלקמן:

(א) יקבע בתקנות כי מכתב היועצים המשפטיים (או כל בעל מקצוע אחר הרלבנטי לעניינינו), בו מועברת האינפורמציה (ההסתברותית) אודות "תלויות", יצורף לדו"חות הכספיים ותוטל בגינו אחריות על היועצים המשפטיים, למשל כפי שמוטלת כיום אחריות על כל בעל מקצוע המצרף חוות דעת לתשקיף. בדרך זו היועצים המשפטיים לא ישמשו עוד כגורם בידי התאגידים שעליו ניתן להטיל, ללא חשש שיפגע מכך, את מירב הסיכון בגין אי-דיווח (בעוד היועצים המשפטיים כלל אינם בקיאים בהשלכות החשבונאיות הנובעות מהמידע אותו הם מעבירים). יתר על כן, האחריות שתוטל על-פי הצעתנו על היועצים המשפטיים תביא אותם, לדעתנו, לדווח אודות הערכים ההסתברותיים באופן שמרני יותר. בדרך זו, יותר "תלויות" תקבלנה ביטוי בדו"חות הכספיים.

(ב) מכתב היועצים המשפטיים שתיקבע לו מתכונת מפורטת ומחייבת יכול, במידת האפשר, ערכים הסתברותיים נומריים, וימנע, ככל האפשר, מביטויים כללים הניתנים לפירושים רבים אשר אינם מסייעים כלל ועיקר בקביעת דרך הטיפול החשבונאי.

לחילופין, יכול המכתב לכלול ביטויים מילוליים של הסתברות, ובלבד שכללי הדיווח המשמשים בסוגיה של "תלויות" וההשלכות הנגזרות מכך יובהרו קודם לכן גם ליועצים המשפטיים.

המתכונת המחייבת של המכתב תכלול גם מידע נוסף, הרלבנטי למשתמשים בדו"חות הכספיים, כגון משך הזמן הצפוי לבירורה של התביעה וכדומה. לבסוף, במכתב זה תשולב הצהרה לפיה למומחה/יועץ משפטי ברורות ההשלכות על הדו"חות הכספיים הנובעות מקביעותיו.

ה. שיפור המבנה ההירארכי של המשרד לראיית חשבון

התוצאות האמפיריות הראו כי שכירים, בהיותם חשופים פחות לסיכון של כשל ביקורת, הינם פחות שמרנים (לפחות בארה"ב) משותפים במשרדים לראיית חשבון בקביעת תחום ה-"remote". הבחנה זו צריכה, לדעתנו, להלקח בחשבון בקביעת תהליך עבודת הביקורת במשרד לראיית חשבון.

כידוע, המבנה המקובל במשרדים לראיית חשבון הינו מבנה הירארכי. היינו, השותף במשרד חתום על חוות דעת המבקרים בדו"ח הכספי. בשל כך, כל הסיכון בגין "כשל ביקורת" מוטל על כתפיו. למרות זאת, בפועל הוא אינו מבצע (כמעט) כל עבודת ביקורת. עיקר תפקידו בפתרון אותן בעיות שלא הגיעו אל פתרון משביע הרצון במהלך תהליך הביקורת המבוצע ע"י שכירים במשרד. מטבע הדברים, מרבית הנושאים מגיעים לידיעתו של השותף בצורה אגרגטיבית ו"גסה" ביותר. בסוגיה הקונקרטית שלפנינו, דיווח על "תלויות", מקבל השותף את הדו"חות כשהם כוללים את אותן "תלויות" שהכפופים לו בשרשרת ההירארכית מצאו לנכון, על סמך ערכי הסף הסובייקטיביים שלהם, לכלול בדו"חות הכספיים. לפיכך, אם ערך הסף התחתון של הכפופים לשותף גבוה באופן משמעותי מזה של השותף, הרי על השותף מוטל, ללא ידיעתו ונגד רצונו, סיכון שאין הוא יכול להתגונן בפניו.

הנה כי כן, העדר קביעה נומרית מדוייקת על ידי התקינה של ערכי הסף (ובמיוחד ערך הסף התחתון), מטילה סיכונים מיותרים ובלתי מוצדקים על השותפים בפירמות לראיית חשבון. קביעה נומרית ברורה ואחידה של ערכי הסף תפתור בעיה זו⁽¹⁾.

דרך נוספת לפתרון בעיה זו, לאו דווקא בהקשר הספציפי שלפנינו, הינה על ידי חתימה על "חוזים" בין כל דרג בשרשרת ההירארכית לדרג שמעליו, כך שטעות של דרג מסויים בשרשרת תקטין את הסיכון לאלה שמעליו.

(1) כמובן שמומלץ גם להביא לידיעת השותף את מכתב היועצים המשפטיים אשר בו מידע רלבנטי על "תלויות".

נספח א'

תנאי סדר ראשון של מודל (I)

על סמך הנחותינו לגבי פונקציה f (רציפה, גזירה ברציפות, וקעורה), ומהקומפקטיות של $[0,1]$, מתקבל מ-Weirestrass theorem (Mangasarian, 1969) כי קיים פתרון פנימי יחיד אופטימלי שנסמנו ע"י (x^*, y^*) , אשר ניתן לאפיינו באמצעות תנאי סדר ראשון של מודל (I), כדלקמן:

$$\alpha \cdot \frac{\partial f}{\partial x}(x^*, y^*) - \beta \cdot \frac{dm}{dx}(x^*) = 0 \quad (II)$$

$$\alpha \cdot \frac{\partial f}{\partial y}(x^*, y^*) = 0$$

תנאי סדר ראשון של מודל (I')

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x^{\wedge}, y^{\wedge}) = 0 \quad (II')$$

$$\frac{\partial f}{\partial y}(x^{\wedge}, y^{\wedge}) = 0$$

נספח ב'

הוכחת טענה ראשונה

על מנת להראות כי $x^* \leq \hat{x}$, נתבונן בתנאי סדר ראשון (ביטוי II) המתייחסים לבעיית האופטימיזציה המתאימה הניתנת בביטוי (I).

מאחר ועל פי הנחנו $\frac{dm}{dx}(x^*) > 0$ ו- $\alpha, \beta \geq 0$ קל להסיק כי:

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x^*, y^*) > 0$$

$$\frac{\partial f}{\partial y}(x^*, y^*) = 0$$

מהשוואת ביטויים אלו למערכת תנאי סדר ראשון (II') מתקבל כי:

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x^*, y^*) > \frac{\partial f}{\partial x}(\hat{x}, \hat{y}) = 0$$

$$\frac{\partial f}{\partial y}(x^*, y^*) = \frac{\partial f}{\partial y}(\hat{x}, \hat{y}) = 0$$

נשתמש כעת באפיון הבא של פונקציות קעורות וגזירות:

$$0 \leq f(x, y) - f(x^*, y^*) \leq \frac{\partial f}{\partial x}(x^*, y^*) \cdot (x - x^*) + \frac{\partial f}{\partial y}(x^*, y^*) \cdot (y - y^*),$$

(האפיון ניתן בספרו של Mangasarian, 1969).

כאשר הצד השמאלי של אי-השוויון הינו תוצאה ישירה של העובדה כי $f(\hat{x}, \hat{y})$ הינו הערך של "הבעיה ללא אילוצים" ביחס ל- $f(x^*, y^*)$.

כעת, מאחר ו- $\frac{\partial f}{\partial x}(x^*, y^*) > 0$ ומאחר ו- $\frac{\partial f}{\partial y}(x^*, y^*) = 0$ קל לראות כי $x^* \leq \hat{x}$. מ.ש.ל.

הוכחת טענה שניה:
נתבונן בשוויון הבא:

$$\frac{\partial f}{\partial y}(x^*, y^*) = \frac{\partial f}{\partial y}(\hat{x}, \hat{y})$$

היות ובטענה ראשונה הוכחנו כי $\hat{x} \leq x^*$, והיות ומקעירותה של הפונקציה f אנו יודעים
כי:

$$\frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) < 0 \text{ לכל } (x, y),$$

לפיכך אנו מסיקים כי כיוון הקשר בין y^* ל- \hat{y} אינו חד משמעי; הוא תלוי
בסימן של הנגזרת המעורבת $\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}$.

מאחר ואין כל הנחה טבעית לגבי הסימן של נגזרת זו, אנו מסיקים כי בממוצע $\hat{y} = y^*$.

מ.ש.ל

ביבליוגרפיה

לשכת רואי חשבון בישראל

- גילוי דעת מס' 48, "הטיפול החשבונאי בכתבי אופציה", ינואר 1989.
- גילוי דעת מס' 53, "הטיפול החשבונאי בהתחייבויות הניתנות להמרה", ספטמבר 1990.
- גילוי דעת מס' 54, "הסתייגויות והמנעויות בדו"ח מבקר החשבונות, ינואר 1991.
- ברניב רן ואייל סולגניק, "החשבונאות כמודל של מידע כלכלי - סוגיית הנטרליות", רואה החשבון, ל"ט, 2, 1990.
- גבעולי דן וצבי יוכמן, "תהליך קבלת החלטות על ידי מבקר החשבונות בעסקים בהם קיימת אי-וודאות לגבי המשך קיומם כ"עסק חי", מכון קסירר למחקר בחשבונאות, מרץ 1992.
- הוועדה לתקנים בינלאומיים בחשבונאות - IASC.
- גילוי דעת מס' 12, "הטיפול החשבונאי במיסים על ההכנסה", ינואר 1981.
- גילוי דעת מס' 22, "הטיפול החשבונאי בצירופי עסקים", ינואר 1985.

American Bar Association, "Statement of Policy Regarding Lawyers' Responses to Auditors' Requests for Information" (December, 1975).

American Institute of Certified Public Accountants, Statement of the Accounting Principles Board No. 4, "Basic Concepts and Accounting Principles Underlying Financial Statements of Business Enterprises" (New York: AICPA, 1970).

Collins, S., "Professional Liability: The Situation Worsens", Journal of Accountancy (November 1985), pp. 57-66.

Commission on Auditors' Responsibilities, Report, conclusions, and Recommendations (New York: AICPA, 1978).

DeAngelo, L., "Auditor Size and Audit Quality", Journal of Accounting and Economics (December 1981), pp. 183-199.

Fesler, R. and L. Hagler, "Litigation Disclosures Under SFAS No. 5: A Study of Actual Cases", Accounting Horizons (March 1989), pp. 10-20.

Financial Accounting Standards Board, Statement of Financial Accounting standards No. 5, "Accounting for Contingencies" (Stamford, Conn.: FASB, 1975).

Financial Accounting Standards Board, Statement of Financial Accounting Concepts No. 1, "Objectives of Financial Reporting by Business Enterprises" (New York: FASB, 1978).

Financial Accounting Standards Board, Statement of Financial Accounting Concepts No. 2, "Qualitative Characteristics of Accounting Information" (New York: FASB, 1980).

Financial Accounting Standards Board, Statement of Financial Accounting Concepts No. 6, "Elements of Financial Statements" (New York: FASB, 1985).

Financial Accounting Standard Board, Statement of Financial Accounting Standard No. 109, "Accounting for Income Taxes" (Stamford, Conn.: FASB, 1992).

Harrison, K. and T. Pearson, "Communication Between Auditors and Lawyers for the Identification and Evaluation of Litigation, Claims, and Assessments", Accounting Horizons (June 1989), pp. 76-84.

International Accounting Standards Committee, International Accounting Standard No. 10, "Contingencies and Events Occurring After the Balance Sheet Date" (1980).

Lichtenstein, S. and J.R. Newman, "Empirical Scaling of Common Verbal Phrases Associated with Numerical Probabilities", Psychonomic Science (1967), pp. 563-564.

Magee, R.P. and M.C. Tseng, "Audit Pricing and Independence", The Accounting Review (April 1990), pp. 315-336.

Mangasarian, O.L., Non-Linear Programming (McGraw-Hill, 1969).

Marom, R.B., "How Probable is Probable? A Numerical Translation of Verbal Probability Expressions", Journal of Forecasting (1982), pp. 257-269.

Palmorse, Z., "An Analysis of Auditor Litigation and Audit Service Quality", The Accounting Review (January 1988), pp. 55-73.

Pierre, K. and J. Anderson, "An Analysis of the Factors Associated with Lawsuits Against Public Accountants", The Accounting Review (April 1984), pp. 242-263.

Private Companies Practice Section of the AICPA, Private Companies Practice Section Reporter (January 1987).

Siedel, G., "Decision Tree Modeling of Auditor Liability Litigation", Accounting Horizons (June 1991), pp. 80-90.

Statement on Auditing Standards No. 12, "Inquiry of a Client's Lawyer Concerning Litigation, Claims, and Assessments" (New York: AICPA, 1976).

Statement on Auditing Standards No. 58, "Reports on Audited Financial Statements" (New York: AICPA, 1988).

Stice, J., "Using Financial and Market Information to Identify Pre-Engagement Factors Associated with Lawsuits Against Auditors", The Accounting Review (July 1991), pp. 516-533.

טבלה 1: מאפיינים של המשיבים

	<u>מדגם אמריקאי</u>			<u>מדגם ישראלי</u>		
	<u>כל המדגם</u>	<u>שוחפים</u>	<u>שכירים</u>	<u>כל המדגם</u>	<u>שוחפים</u>	<u>שכירים</u>
<u>כל המדגם</u>						
מספר המשיבים	86	39	47	47	24	23
ממוצע מספר שנות נסיון	15.5	20.9	11.0	14.3	18.6	9.9
כביקורת	(7.9)	(6.0)	(6.4)	(8.9)	(8.0)	(7.7)
<u>פירמות גדולות</u>						
מספר המשיבים	65	28	37	32	14	18
ממוצע מספר שנות נסיון	13.9	20.1	9.2	16.0	22.4	11.1
כביקורת	(7.6)	(6.3)	(4.6)	(9.0)	(5.1)	(8.3)
<u>פירמות קטנות ובינוניות</u>						
מספר המשיבים	21	11	10	15	10	5
ממוצע מספר שנות נסיון	20.3	22.8	17.5	10.7	13.2	5.6
כביקורת	(7.0)	(4.9)	(8.1)	(7.8)	(8.4)	(2.2)

בסוגריים: סטיית התקן של מספר שנות נסיון כביקורת.

טבלה 2: תוצאות אמפיריות עבור כל המדגם (אחוזים)

מספר תצפיות	סך תחתון						סך עליון				
	ממוצע	סטיית תקן	רווח בר-סמך של 95%		χ^2 ^c	ממוצע	סטיית תקן	רווח בר-סמך של 95%		$\times 2$	
			LCL ^a	UCL ^b				LCL	UCL		
ארה"ב 86	22.0	10.3	19.8	24.2	7.94	74.4	10.5	72.2	76.6	7.32	
ישראל 47	24.5	12.6	20.9	28.1	2.54	72.1	12.3	68.6	75.6	12.28	
d סטטיסטי-t	1.16					-1.08					
e סטטיסטי-F		1.50					1.37				

a. גבול תחתון (Lower confidence limit)

b. גבול עליון (Upper confidence limit)

c. מכחן חי-כריכוע לכדיקת טיב ההתאמה. השערת האפס: התפלגות תצפיות המדגם מתאימה להתפלגות נורמלית.

d. מכחן t לכדיקת ההבדל בין הממוצעים של שתי אוכלוסיות בהנחה שהשונויות של שתי האוכלוסיות אינן שוות (תוצאות דופות התקבלו גם בהנחה של שונויות זהות לשתי האוכלוסיות).

e. מכחן F לכדיקת ההבדל בין השונויות של שתי אוכלוסיות.

טבלה 3: הבחנה בין שותפים לשכירים (אחוזים)

	ספ תחתון					ספ עליון			
	מספר חצפיות	ממוצע	סטיית תקן	רווח בר-סמך של 95%		ממוצע	סטיית תקן	רווח בר-סמך של 95%	
				LCL ^a	UCL ^b			LCL	UCL
מדגם אמריקאי									
שותפים	39	18.5	8.7	15.7	21.2	76.2	11.4	72.6	79.7
שכירים	47	24.9	10.7	21.8	27.9	73.0	9.5	70.3	75.7
t-סטטיסטי ^c		3.07 ^{***}				-1.38			
F-סטטיסטי ^d			1.48				1.42		
מדגם ישראלי									
שותפים	24	25.0	11.0	20.6	29.4	72.5	12.4	67.5	77.5
שכירים	23	23.9	14.3	18.1	29.8	71.7	12.4	66.7	76.8
t-סטטיסטי		-0.29				-0.21			
F-סטטיסטי			1.68				1.01		

a. גבול תחתון (Lower confidence limit)

b. גבול עליון (Upper confidence limit)

c. מבחן t לבדיקת ההבדל בין הממוצעים של שתי אוכלוסיות בהנחה שהשונויות של שתי האוכלוסיות אינן שוות (תוצאות רומות התקבלו גם בהנחה של שונויות זהות לשתי האוכלוסיות).

d. מבחן F לבדיקת ההבדל בין השונויות של שתי אוכלוסיות.

*** רמת מובהקות של 1.0% (מבחן חד-צדדי).

טבלה 4: תוצאות הרגרסיה

1. מדגם אמריקאי (86 תצפיות)

2. מדגם ישראלי (47 תצפיות)

$$X_j = b_0 + b_1 \cdot \text{PARTNER}_j + b_2 \cdot \text{SIZE}_j + e_j$$

משחנים מסבירים	משחנה תלוי (X_j)	
	ארה"ב	ישראל
Constant (b_0)	.253*** (10.38)	.288*** (7.03)
PARTNER _j (b_1)	-.065*** (-3.01)	-.001 (-.04)
SIZE _j (b_2)	-.005 (-.20)	-.062 (-1.54)
Adjusted R ²	.08	.01
F-value	4.52	1.24

t - סטטיסטי כסוגריים.

*** רמת מובהקות של 1.0% (מבחן חד-צדדי).

סידרת פירסומים

**סדרת מחקרים יישומים בחשבונאות
תשנ"ב**

- נ"ב 1 היבטים חשבונאיים וכלכליים בהנפקות חבילה ובהנפקות לעובדים
פרופ' מנחם ברנר / פרופ' יצחק סוארי, אוקטובר 1991.
- נ"ב 2 תהליך קבלת החלטות על ידי מבקר החשבונות בעסקים בהם קיימת
אי-ודאות לגבי המשך קיומם כ"עסק חי" / פרופ' דן גבעולי / רו"ח
צבי יוכמן, מרץ 1992.
- נ"ב 3 "תלויות" - בחינה תאורטית ואמפירית של עקרונות המדידה והדיווח
/ ד"ר יוסי אהרוני / רו"ח אייל סולגניק, יוני 1992.

KASIERER INSTITUTE - WORKING PAPERS

No.	TITLE	PP	DATA	AUTHORS
K1/90 (ACC)	חשבונאות בתנאי אי ודאות פיננסית Accounting Under Conditions of Financial Uncertainty	35	January	דורון דבי יצחק סוארי Doron Debi Itzhak Swary
K2/90 (ACC)	הבטים במבנה החדש של הדו"ח הכספיים של הבנקים The New Structure of the Banks' Financial Statements	32	March	דורון דבי Doron Debi
K3/90 Inteco	Transfer Pricing by the Multinational Firm	36	November	Neal M. Stoughton Eli Talmor
K4/90 (ACC)	הערכת המכנה החדש של הדו"חות הכספיים של הבנקים Evaluating the New Structure of the Banks' Financial Statements	28	November	אמיר ברנע דורון דבי יצחק סוארי Amir Barnea Doron Debi Itzhak Swary
K5/91 (ACC)	Information Signaling in the Valuation of IPOs: The Case of Mutual Thrift Institutions	35	January	Joseph Aharony Chan-Jane Lin
K6/91 (Cap. Mark)	Expected Inflation, Unexpected Inflation, and Relative price Dispersion: An Empirical Analysis	12	March	Shmuel Kandel Aharon R. Ofer Oded Sarig
K7/91 (Finan)	Auditor and Underwriter Quality in the Valuation of Initial Public Offerings		October	Joseph Aharony Chan-Jane Lin
K1/92 (ACC)	Transitory Accounting Items: Information Content and Earnings Management	44	June	Dan Givoly Carla Hayn